

Koronavirüs Hastalığının Türkiye’de Temel Makroekonomik ve Sektörel Etkileri

Mustafa AKAL¹ Ecem BAYRAM²

¹ Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi, SBF İktisat Bölümü, E-Mail: akal@sakarya.edu.tr.

²Ekonomist, Sakarya Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-Mail:ecembayram17@gmail.com.

ÖZ

Bu çalışma Covid-19’un Türkiye ekonomisine temel makroekonomik ve sektörel etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Covid-19 Türkiye’de sağlık sektöründe şok etkisi yaratmış, yüz bini aşkın ölüme yol açmış; hastalığı atlatan kişilerde hasarlar bırakmıştır. Ekonomide şok etkisi yaratmış; ekonomik büyüme 2020’nin 2.çeyreğinde %9 daralmıştır. 2020 yılında enflasyon yukarı yönlü eğilime geçerek %14,6 oranında gerçekleşmiş, 2021’de hedeflenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon farkı %30’ların üzerine çıkmış, artan enflasyon ücretlilerin alım gücünü olumsuz etkilemiştir. İstihdamı ve işgücünü korumak için uygulamaya koyulan kısıtlama ve tedbirlere rağmen istihdam oranı %42,8 olarak son 11 yılın en düşük seviyesinde, işsizlik oranı ise %12’ye yakın gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2020’de bir önceki yıla göre 9 puan gerilemiştir fakat ülkenin Avrupa pazarına yakınlığı bir avantaja dönüşerek 2021’de 5,8 puan yükselmiştir.

Sektörel olarak, tarım sektörü üretiminde 2021’de %2,2 daralma olmuş, 2022 itibariyle tarımsal üretim maliyetleri çok artmış, TÜİK’e göre 2022 Mayıs ayı itibariyle de Yİ-ÜFE gıda enflasyonu %127,88 olmuştur. Sanayi sektöründe daralma görülmemiş, ancak 2022’de ulaşım araçları imalatı %19,1 daralmıştır. Pandeminin etkisiyle 2020 yılında madencilik ve taşocakçılığı sektörü üretim endeksi bir önceki yıla göre %1,7 azalmış, kömür ve linyit üretim endeksi %19,8 düşmüştür. Hizmetler sektörü büyüme oranı 2020’de % -0,5, istidamdaki payı da 2019’dan 2021’e 1,2 puan gerilemiştir. Pandeminin eğitimin zorunlu olmasından dolayı eğitim harcamalarında ve eğitimde istihdam edilen sayılarında etkisi ciddi olarak gözükme de, uzaktan eğitime geçiş eğitimde kaliteyi düşürmüştür. Pandemi en çok turizm sektörünü etkilemiştir. 2020 yılında turizm geliri 2019’a göre %65,1 azalarak 12,1 milyar dolar, 2021’de ise %60 azalarak 24,5 milyar dolar olmuştur. Sağlık sektörü Covid-19’a hazırlıksız yakalanmıştır. Her yıl hesaplanan bütçe planları 2020 yılında pandemiden dolayı öngörülemez olmuş, gider kalemleri temininde zorluklar yaşanmıştır. Covid-19 salgını diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de sağlık hizmetleri talebini artırmıştır. Toplam sağlık harcamaları 2020 yılında 2019’a göre %24,3 artarak 249,932 milyon TL’ye yükselmiş, toplam sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı 0,3 puan artarak %5 olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, makroekonomi, sektörler, etkiler, Türkiye ekonomisi.

Main Macroeconomic And Sectoral Effects of Coronavirus Disease in Turkey

ABSTRACT

This study aims to reveal the main macroeconomic and sectoral effects of Covid-19 on the Turkish economy. Covid-19 created a shock effect on health sector in Turkey, causing more than an hundred thousand deaths; It left damage to people who survived the disease. It had a shock effect on the economy; the economic growth contracted by 9% in the second quarter of 2020. In 2020, the inflation trended upwards and realized as 14.6%, the inflation difference between the targeted inflation and the realized inflation in 2021 exceeded 30%, and the increasing inflation negatively affected the purchasing power of wage earners. Despite the restrictions and measures taken to maintain employment and workforce, the employment rate was 42.8%, the lowest level of the last 11 years, and the unemployment rate was close to 12%. The change in the ratio of exports to imports decreased by 9 points in 2020 compared with 2019, but the country's proximity to the European market turned into an advantage and increased by 5.8 points in 2021.

Sectorally, there was a 2.2% shrinkage in agricultural sector production in 2021, agricultural production costs increased a lot as of 2022, and D-PPI food inflation was 127.88% as of May 2022 according to TURKSTAT. There was no contraction in the industrial sector, but the production of transportation vehicles contracted by 19.1% in 2022. With the effect of the pandemic, the mining and quarrying sector production index decreased by 1.7% in 2020 compared to the previous year, and the coal and lignite production index decreased by 19.8%. The growth rate of the services sector decreased by 0.5% in 2020, and its share in employment decreased by 1.2 points from 2019 to 2021. Although the pandemic does not seem to have a serious impact on education expenditures and the number of people employed in education due to the compulsory nature of education, the transition to distance education has reduced the quality of education. The pandemic has affected the tourism sector the most. In 2020, tourism income decreased by 65.1% compared to 2019 and became 12.1 billion dollars, and in 2021 it decreased by 60% to 24.5 billion dollars. The health sector was caught unprepared for Covid-19. Budget plans calculated every year have been unpredictable in 2020 due to the pandemic, and difficulties have been experienced in obtaining expense items. The Covid-19 outbreak has increased the demand for health services in Turkey, as in other countries. Total health expenditures increased by 24.3% in 2020 compared to 2019 and reached 249,932 million TL, and the ratio of total health expenditures to GDP increased by 0.3 points and became 5%.

Keywords: Covid-19, macroeconomics, sectors, effects, Turkish economy.

1. Giriş

Bu çalışma tarih boyunca yaşanmış salgın hastalıkları ve ekonomik etkilerini araştırıp ortaya koyup olası benzerlikler doğrultusunda Türkiye ekonomisinde Covid-19’un temel makroekonomik ve sektörel etkilerini ortaya koymakla literatüre bir katkı sağlamaktadır. Yöntem olarak veriler toplanmış, grafikler çizilerek parametrelerin grafiksel trend seyrine bakılmış, zaman zaman da tablolar kullanılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışma için ikincil veri kaymakları kullanılmıştır.

Nüfus artışı, beslenmenin kötülüğü, hijyen sıkıntıları ve sağlık hizmetlerine ulaşılmazlık, savaş, yoksulluk gibi olumsuzluklar salgın hastalıkların en önemli sebeplerindedir. Salgın hastalıklar diğer hastalıklardan farklı olarak insan hayatına ansızın, belirsiz ve sonuçları öngörülemez şekilde girmekte olup insanları sadece sağlık anlamında sınamakla kalmayıp ülke

ekonomilerinde; tarım, sanayi, eğitim, turizm gibi birçok sektörde sarsıcı etkiler oluşturmaktadır (Kaan, 2020:5). Tarihe bakıldığında, ticaretin, iletişim ağlarının, etkileşimin artması, insan nüfusunun ve yoğunluğunun artması, salgın hastalıkların daha da artmasına sebep olmuş (Turna, 2011:10-11, Tekin, 2021:338), veba gibi salgınlar yıllar boyunca gündelik hayat pratiklerinde önemli değişimlere yol açmıştır (Turna, 2011:1). Covid-19’da bir salgın hastalığı olarak insan hayatında; üretim, tüketim, bölüşüm vs. davranış kalıbı ve aktivitelerinde değişikliklere yol açması kaçınılmazdır.

Salgın hastalıkları öncelikli olarak sağlık sektörünü etkiler. Salgın hastalıklarının ekonomik, finansal, sosyal, kültürel etkileri de görülmektedir. Hatta salgının türü neticesinde hayvancılık üretimi aksayabilir, hayvansal ürünlerin maliyeti artabilir; sonuç itibariyle ticari uygulamalara ciddi kısıtlamalar getirilebilir. Bu çalışmanın amacı geçmişteki salgın hastalıkların ekonomiye etkisine değinmekle beraber günümüzdeki Covid-19’un Türkiye ekonomisine makroekonomik ve sektörel etkilerini incelemektir.

Salgınların ölüm ve hastalıkların yanı sıra, insanların sosyal yaşantılarını, tüketim alışkanlıklarını, yaşam tarzlarını, ekonomik faaliyetlerini etkilediği, ülkelerin ekonomik gücünü zayıflatıp kriz etkisi yarattığı, uzun vade de dolaylı etkileri görülmüştür (Türk, Bingül, & Ak, 2020:612). Türk vd. (2020:627-629) salgın hastalıklarının etkilerini şöyle özetlemişlerdir: Salgın hastalıkları, ölüm, hastalık ve salgının hızını azaltmak amacıyla uygulanan kısıtlamalar nedeniyle ekonomide arz şoku yaratıp üretimde azalmaya ve enflasyona neden olmakta; işgücü arzındaki azalma, gelir düşüklüğü, tasarruflarda azalma ve dolayısıyla da yatırımlarda düşüşe; dolayısıyla, büyümeyi olumsuz etkileyip refah kaybına ve temel gıdalara ulaşma sorunlarına yol açmakta, ticaret hacmini geriletmekte; en çok turizm, perakende, nakliye ve hizmet sektörü etkilenmekte, tüketici ve yatırımcıda oluşan güven kaybı ve korku harcama ve yatırım eğilimlerini değiştirerek piyasaları olumsuz etkilemekte; hükümetlerin piyasayı rahatlamak amacıyla yapmış oldukları destekler kamu harcamalarını artırmakta; bütçeye ilave yük getirmekte, ancak sağlıkta yeni araştırma ve buluşlara yol açmakta, salgın sonrası teknolojik tabanlı e-ticaret, lojistik, uzaktan eğitim ve evden çalışma ortamı gibi alanlarda sektörel gelişmeler olmakta, yeni tüketim alışkanlıklarının ortaya çıkmasına yol açma gibi olumlu etkileri de görülmüştür.

Tekin (2021:330) yaşanan epidemi ve pandemilerin, dünya genelinde ekonomik durgunluklara sebep olduğu; üretimi, işgücünü ve verimliliği düşürdüğü, buna ek olarak, salgın hastalıkların su, hava ve toprak gibi hayati kaynakların kirlenmesi ve tahribi sonucunda yeniden nüksedebileceği, ekonominin de bu süreçten kaçınılmaz olarak etkileneceği, dolayısıyla ekonomik alt yapı sorunlarının giderilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmada ilk olarak tarih sürecinde görülen en tahribatlı salgın hastalıkları ve bunların insan yaşamında ne gibi etkilere yol açtığı ölüm ve vaka sayıları verilerek bahsedilmiştir. Sonrasında, Covid-19’un Türkiye ekonomisine temel makroekonomik etkileri, 2010-2021 yılları arası gelişim trendi esas alınarak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), istihdam, işsizlik, enflasyon, dış ticaret büyüme oranları ve/veya büyüme oranlarındaki değişimler hesaplanıp tablo ve grafiklerle ortaya konmuştur. Son olarak, Covid-19’un Türkiye ekonomisine sektörel etkileri; tarım, sanayi, hizmet sektörleri ve bazı alt sektörlerle etkileri veri ve grafiklerle ortaya konmuştur.

2. Tarihte Görülen Salgın Hastalıkları Ve Değerlendirilmesi

Tablo 1’de tarihsel süreçte en ciddi salgın hastalık türleri ve insan ölümleri gösterilerek salgınların değerlendirmeleri yapılmıştır.

Kara veba, Orta Asya’da ortaya çıkmış, ticaret ve fetihler yoluyla İtalya üzerinden Avrupa’ya ulaşmış, 1347-1352 yıllarında Avrupa’da yaklaşık 25-30 milyon insanın dünyada ise 200 milyon insanın ölümüne sebeple tarihin en ölümcül hastalığı olmuştur (Cartwright, 2020). Azalan nüfus hem ekonomik faaliyetlerde hem de gelirin bölüşülmesinde büyük değişikliklere yol açmıştır. Ekilen topraklar boş kalırken; emek gelirleri artmış; fakat toprak gelirleri düşmüş, tahılların toplam üretimdeki payı azalırken hayvancılık ve diğer bitkilerin payları artmış, emek darlığı olmuş ve mamul fiyatları yükselmiş, gelirlerin artması harcamaların artmasına, yatırımların azalmasına yol açmış, artan gelir talebin yapısını ve tarımsal üretimin bileşimini değiştirmiştir (Pamuk, 2020: 38). Kara vebanın Avrupa’daki birçok olumsuz etkisi 18. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Tablo 1: Tarihsel Süreçte Salgın Hastalık Türleri ve İnsan Ölümleri

Zaman	Salgın	Tahmini Ölüm Sayısı
1817-1923	Kolera	>1 milyon
1918-1919	İspanyol Gribi	40-50 milyon
1981-Günümüz	HIV/AIDS	>35 milyon
2019-Günümüz	COVID-19	6,3 milyon

Kaynak: Türk, Bingül, & Ak, 2020:615. Covid sayısı worldometers’dan alınmıştır/(Erişim:22/06/2022).

Kolera, dışkı, karasinek, kirli su, kolera virüsü ve kusma yoluyla yayılmaktadır (Çolak, 2011:73). Tüm dünyaya ticaret yolları aracılığıyla yayılmış, hastalık 1817-1823, 1826-1837, 1847-1862, 1864-1875, 1883-1892 ve 1899-1923 yılları arasında altı büyük pandemi ile milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur (Türk, Bingül, & Ak, 2020:619). Koleralı yıllarda Osmanlı Devleti’nde İstanbul’da yaşayan insanların ölüm sayılarının artması sonucu mezar kazıcıların ve cesetlerle ilgilenenlerin gelirlerinde artışlar olmuş, ancak daha farklı işlerde çalışan kişi ve esnafın maddi durumları günden güne kötüleşmeye başlamış, sonrasında vergi gelirlerinde düşüşler gözlenmiştir (Tekin, 2021:333). 1867’de kolera tedavisi ve salgınların kontrolü üzerine Emmerich’in salgının olduğu yerlerde kanalizasyon olmadığı, kuyu sularının ise içmeye uygun olmadığı ve yiyecek-içeceklerin açık bir şekilde satıldığı tespiti üzerine İstanbul’da önlemler alınmış ve salgınlar azalmıştır (Yıldırım, 2012:60). Salgınlardan bakteriyel olanları antibiyotiklerin keşfi ile etkisini yitirmişken Covid-19 pandemisi gibi viral olanları halen insanlığı tehdit etmekte, korku yaratmaktadır (Yıldırım ve Ertin, 2020:85).

İspanyol gribi, Amerika’da ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti’nde de savaş dönemi olduğundan dolayı hızlıca yayılmış, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Dönemin önemli isimlerinden İspanyol gribine yakalananlar ve ölenler olmuştur. Dolayısıyla, salgın hastalıklar yetişmiş insanların ölümüne sebep olmakla sosyal ve beşeri sermaye kaybına da yol açmaktadır. Zamanın haberleşme araçlarının gelişmemişliği, salgının savaş zamanında yaşanması gibi nedenler yüzünden İspanyol gribinin ekonomik sonuçları tam olarak ifade edilememiştir. 1918’deki yerel gazetelerde tüccarların işlerinde %40’a kadar düşüş, büyük

mağazalarda yüksek oranda kar düşüşleri, üretimde ise %50 düşüş gerçekleşmiştir (Tekin, 2007:342, Garrett, 2007:20).

Grip, influenza virüslerinin kolaylıkla insandan insana bulaşarak ortaya çıkan üst solunum yolu hastalığıdır. Dünyada her yıl grip nüfusun %5 ila %20’sini etkileyip, çok sayıda ölümlere yol açmaktadır. İnfluenza mevsimsel ve zoonotik olarak 2 gruba ayrılmaktadır. Dünyada her yıl mevsimsel gripten 3-5 milyon kişi hastalanmakta ve 250,000-500,000 kişi ölmektedir (Suntur, Kaya, & Kuşçu, 2018:47). Günümüzde en önemli etkisi işgücünden geçici düşmelere yol açmasıdır. Grip dünya genelinde farklı zamanlarda yapılan araştırmalarda 24-100 milyon ölüme yol açmıştır (Tekin,2021: 341).

En eski pandemi 1580 yılındadır. En büyüğü 1918-1919’da görülmüş olup bu sebepten 21 milyon kişi ölmüştür (Şanlı, 2010:5). Diğer taraftan, domuz gribi 2009’da Meksika’da domuz çiftliğinde görülmüş ve diğer bölgelere, ABD’ye yayılmıştır. Kıtalar arası yayılımlarla tüm ülkeleri etkisi altına almaya başlamış; sonrasında 11 Nisan 2009’da Dünya Sağlık Örgütü bu virüsün sonucu olan enfeksiyonu pandemi grip ilan etmiştir (Şanlı, 2010:6).

HIV/AIDS, Edinilmiş Bağışıklık Sendromu 1970’lerde ortaya çıkmıştır. Bu hastalığa neden olan İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsüdür (HIV). İnsanın kan dolaşımına girerek bağışıklığına ölümcül zarar veren retrovirüs özelliği taşır. Hastalığın kaynağının anlaşılması 1980 yılında olmuştur (Gaffeo, 2003:27, 38). HIV’den ölen kişi sayısı yaklaşık 32 milyondur. AIDS hala önemli küresel sağlık sorunu olup, 2018’de HIV’le yaşayan insan sayısı yaklaşık 37,9 milyon olarak tahmin edilmektedir (WHO, 2020).

Koronavirüs, Covid-19 ilk olarak Çin (Wuhan) 1 Aralık 2019 tarihinde ortaya çıkmıştır. 2020’de dünyadaki diğer tüm bölgelere yayılmıştır. Günümüzde salgın azalarak da olsa sürmektedir. İnsandan insana, ortamdan insana ve birçok çeşitli yer ve sürelerde varlığını sürdüren virüsün belirtileri nefes almada güçlük, yüksek ateş, kuru öksürük, boğaz ağrısı, nefes almada zorlanma gibi belirtileri olmaktadır. Özellikle ölümlerle sonuçlananlar arasında kronik hastalar, bağışıklığı düşük olanlar ve yaşlılardır. Tablo 2’de bazı ülkelerde Covid-19 salgınından ölüm sayıları verilmiştir. Worldometers 22 Haziran 2022 kaydına göre dünya genelinde 313,271’i yeni olmak üzere 546,031,062 kişiye koronavirüs teşhisi konmuş ve bunların 6,344,064 kişisi hayatını kaybetmiştir. Yeni ölüm oranının (%0,188=589/313271) çok az olmasına rağmen eni vakaların varlığı salgın tehlikesinin devam ettiğini göstermektedir. İnsanlar üzerindeki etkisi ve ölüm riski en fazla olan koronavirüs türü SARS-CoV’de ölüm oranı %10, COVID-19’da %3 ve MERS-CoV’de %35 civarlarındadır. DSÖ tarafından 14 Mart 2020’de yayımlanan bir raporda, potansiyel ölümcül hastalık olan COVID-19’un (SARSCoV-2) 133 ülke ve Türkiye’de tespit edildiğini açıkladı (Buruk & Özlü, 2020:2).

Tablo 2: Covid-19 Salgınından Ülkelere Göre Ölüm Sayısı (22 Haziran 2022)

Ülke	Ölüm Sayıları	Ülke	Ölüm Sayıları	Ülke	Ölüm Sayıları
ABD	1,038,900	İngiltere	179,706	İspanya	107,604
Brezilya	669,436	İtalya	167,842	Türkiye	99,996
Hindistan	524,903	Fransa	149,162	Çin	5,226
Rusya	380,643	İran	141,743	Dünya	6,344,064

Kaynak: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, (Erişim:22/06/2022).

Artan vakalar sonrası aşı geliştirme aşamaları hız kazanmış ve dünyada çeşitli COVID-19 aşısı bulunmuştur. Türkiye’de ise 3 farklı aşı acil kullanım onayı almıştır. Sağlık sektöründe Ar-Ge araştırmaları hız kazanmış, aşı buluş ve uygulamaları ilaç sanayinin gelişmesine katkıda bulunmuş, sektör araştırmacılarına uzun yıllar Ar-Ge yapabilecekleri finansal kaynak oluşturmuştur.

3. COVID-19’un Temel Makroekonomik Etkileri

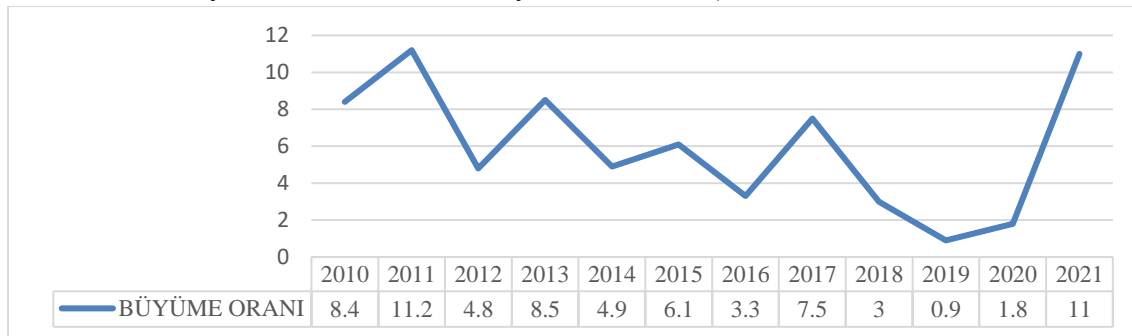
Bu kısımda Covid-19’un etkileri büyüme oranı açısından değerlendirileceği için büyüme oranı kavramını teknik olarak tanımlamak gerekmektedir. Bir X değişkeninin yıllık büyüme oranı, ilgili dönem veya yıl içerisinde X değişkeninde meydana gelen yüzde değişimdir; $g_x = 100 * (X_t - X_{t-1}) / X_{t-1}$ formülü kullanılır. Yöntem olarak veriler toplanmış, grafikler çizilerek parametrelerin grafiksel trend seyrine bakılmış, zaman zaman da tablolar kullanılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışma için ikincil veri kaymakları kullanılmıştır.

3.1. Ekonomik Büyüme Etkisi

Ekonomik büyüme, ekonominin reel çıktı seviyesinde; üretim hacmindeki artıştır (Yıldırım, Karaman, & Taşdemir, 2013:6). Ekonomik büyüme oranı ise reel gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) artış oranıdır.

Grafik 1, TÜİK veri kaynaklı Türkiye’nin yıllık GSYH büyüme oranlarını (2010-2021) göstermektedir. Küresel olarak yaşanmış olan büyük finansal kriz sonrasında 2009 yılında Türkiye ekonomisinde küçülme kaydedilirken, hızlı bir şekilde toparlanan ülke ekonomisi 2011 yılında %11,2 oranıyla yüksek bir büyüme oranına ulaşmıştır. Ekonomik faaliyetler 2018’de sürekli ivme kaybetmiştir. Türk lirasında oluşan değer kaybı, Ağustos ayında yaşanan kur şoku, küresel piyasadaki belirsizlikler yıl genelinde büyümeyi yavaşlatmıştır. 2018 yılında Türkiye ekonomisinin büyüme hızı bir önceki yıla göre 4,5 puanlık düşüşle %3’e gerilemiştir. 2010-2021 dönemi büyümede dalgalı bir seyir görünmekle birlikte, genelde büyüme hızı pozitif yönde olmuştur. Grafik 1’e göre, 2018’de yavaşlama dönemine giren Türkiye ekonomisi, Covid 19’un etkisiyle Türkiye 2019 ve 2020 yıllarında son 10 yılın en düşük büyümesini; sırasıyla %0,9 ve %1,8 göstermiştir. Ancak, Covid 19’un dünya ülkelerinde görülen olumsuz etkileri, Avrupa pazarına yakın olan Türkiye için 2021 yılı bir fırsata dönüşmüş, ekonomik büyüme hızı %11 olmuştur.

Grafik 1: Türkiye’nin Yıllık GSYH Büyüme Oranları (2010-2021)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Covid-19 salgını sebebiyle likidite darlığını engellemek ve piyasalara istikrar kazandırmak amacıyla bazı parasal önlemler alınmıştır. Alınan mali önlemler; borçların ertelenmesi, vergi

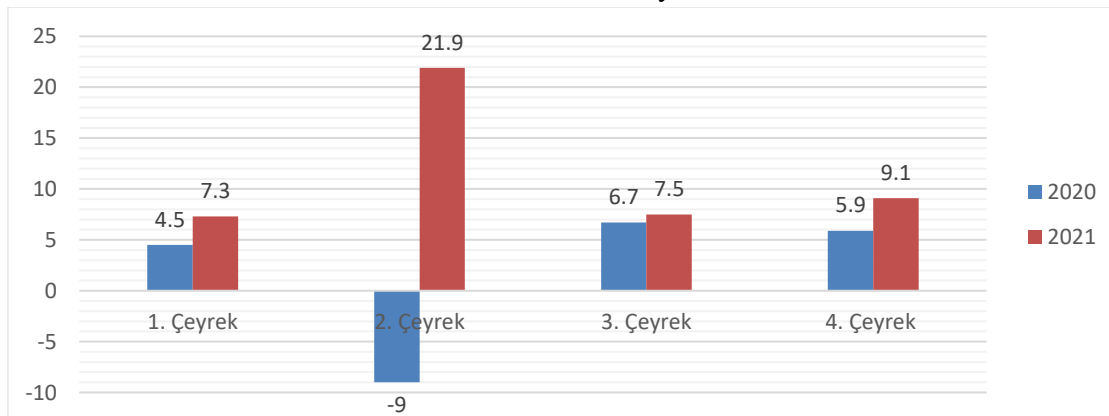
borcu ödeme süresinin uzatılması, ticari faaliyetleri zayıflayan işletmeler ve geliri azalmış olan hane halkına yönelik kredi ve parasal desteklerdir. Bu önlemler sonrası üretici ve tüketiciler rahatlamış, ekonomik olarak da kısmen toparlanma yaşanmıştır. Alınan sağlık önlemleri tüm dünyada olduğu gibi salgının seyrinde azalma göstermiştir.

Türkiye’de de 2020 yılı diğer ülkelerde olduğu gibi Covid-19’un gölgesinde zorlu mücadelelerle geçmiştir. Salgın ortaya çıkmadan önce Avrupa ve Japonya’da yaşanan ekonomik durgunluk, ABD-Çin arası ticaret savaşları, jeopolitik istikrarsızlıklara bağlı birçok ülke ekonomisinin 2020’de zorlu bir yıl geçireceği tahmin edilmekteydi. Bir de Covid-19 salgınının çıkmasıyla büyüme tahminleri yeniden aşağı yönlü revize edilmiştir (Sertkaya ve Baş, 2021:154; Şahin, 2022:70). Türkiye bu gelişmelerden olumsuz etkilenen bir ülke olmuştur. Bunu 2020 yılı ekonomik verilerinden daha iyi anlaşılmaktadır.

Türkiye’de 2020 yılının Mart ayında ilk Koronavirüs vakası görülmüştür. Grafik 2’ye göre 2021’in 1. Çeyreğinde %4,5 büyüme yaşayan Türkiye, ikinci çeyrekte % 9 daralmıştır. İlk şokun atlatılması sonrası teşvikler sayesinde ekonomik faaliyetler hız kazanmış ve yılın üçüncü çeyreğinde %6,7 düzeyinde büyüme yaşanmıştır. 2020’nin son çeyreğinde Türkiye %5,9 büyümüş ve 2020’nin son çeyreğini pozitif büyüyerek kapatmıştır. Tüm bunların sonucunda korona virüsün adeta damga vurduğu 2020 yılı %1,8’lik büyümeyle tamamlanmıştır. Bu büyüme potansiyelin altında bir büyüme olsa da Covid-19 salgınıyla savaş verdiğimizizi düşünürsek dikkate değer bir büyüme oranıdır.

Türkiye için 2021 yılı bir fırsata dönüşmüş, beklentiler karşılığında 2021 yılında ekonomide %11’lik büyüme kaydedilmiştir. Büyümeye en yüksek katkı ihracattan gelmiştir. 2021 yılında en düşük büyüme ise yatırımlar ve ithalat tarafında olmuştur. Türkiye birinci çeyrekte %7,3 oranında büyüme yaşarken; ikinci çeyrek büyümesi %21,9 seviyesinde kaydedilmiştir. Üçüncü çeyrekte %7,5 oranında ve son çeyreği %9,1’lik büyümeyle kapatmıştır. Yıllık GSYH, 2021 yılında 2020’e oranla %11 artmıştır. Bu performans sonucu olarak 2021 yılında verisi açıklanan G-20, OECD ve AB ülkeleri arasında en yüksek büyümeyi başaran ülke olmuştur.

Grafik 2: 2020-2021 Yılı Dönemlik Ekonomik Büyüme Oranları

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

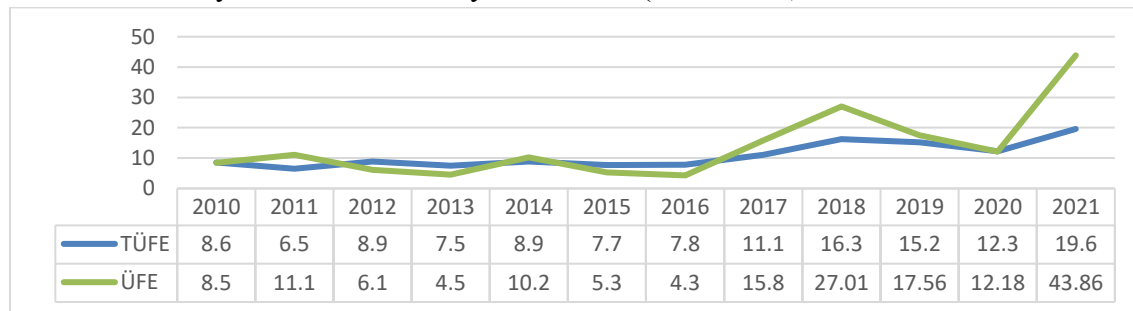
3.2. Enflasyona Etkisi

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesinde görülen sürekli artıştır. Şiddetine göre enflasyon; sürünen, ılımlı, yüksek(dörtmala), hiperenflasyon gibi türleri vardır. Sürünen enflasyon, şiddeti zaman ve mekâna göre değişen, zararlı etkileri olmayan enflasyondur. İlimli enflasyon, iki hanelere ulaşmayan fakat halkın etkilerini hissettiği enflasyon türüdür. Yüksek enflasyon, ekonomiyi oldukça zarara uğratan, paranın değer ve tasarruf aracı olması özelliğini zayıflatan enflasyondur. Hiperenflasyon ise, aylık %50’leri ya da yıllık %1000’i aşan, paranın tüm fonksiyonlarını kaybettiği çok yüksek oranlı enflasyon türüdür (Kemal, Murat, Selim, & Zekeriya, 2019:415).

Enflasyon farklı endekslerle ölçülmektedir. Birisi, yurtiçinde temelde üretilen malların genel fiyat düzeylerinin değişimini ölçen üretici fiyatları endeksi; ÜFE’dir. Diğeri, perakende satılan mal fiyatlarını ölçen ithal mallarını da kapsayan tüketici fiyatları endeksi; TÜFE’dir. Bunların yanında TEFE, deflatör, ihracat fiyat, ithalat fiyat vd. endeksler genel ve sektörel bazda endeksler hesaplanmaktadır.

Türkiye ekonomisinin en önemli, kronik sorunu yüksek enflasyondur. Salgına karşı koyulan uygulayıcı kurallar kamu destekli krediler ve teşvik paketleri ekonomiyi canlandırmış ancak fiyat istikrarını bozmuştur. Merkez Bankasının enflasyon oranını düşürmek, tek haneli oranlarda tutmak gibi hedefleri olsa da Türkiye’de 2021 yılında enflasyon oranı hiçbir ayda tek haneli oranlara düşmemiştir. Döviz kurları artışının fiyatlara yansımaları ile birlikte enflasyon artmıştır. Grafik 3’ten de görüleceği üzere, 2020’nin Mayıs ayında yaşanan ekonomik daralma ile enflasyonun yükselişe geçtiği görülmektedir. 2020 yılında Yİ-ÜFE ve TÜFE arasındaki açıklık kapanmıştır. Bu kapanıştan dolayı TÜFE’nin üzerinde ÜFE kaynaklı maliyet azalmış olsa da 2020’de Ağustos sonrası kur geçişkenliği ile ÜFE üzerindeki maliyet baskısı hissedilmeye başlanmıştır.

Grafik 3: Türkiye’nin Yıllık Enflasyon Oranları (2010-2021)

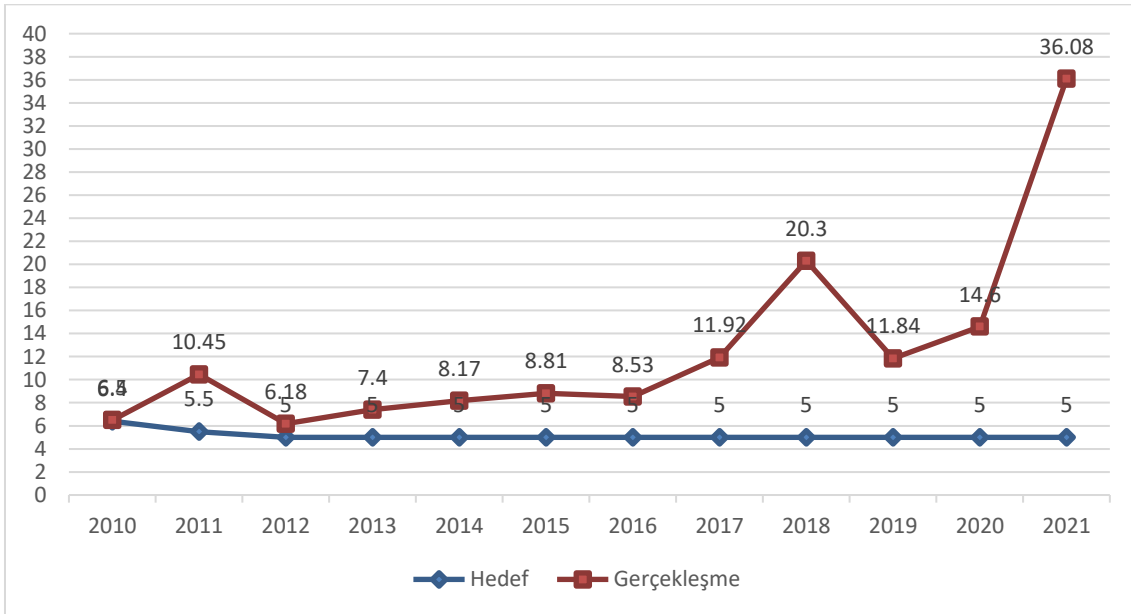
Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

2020’nin ilk çeyreğinde Yİ-ÜFE yıllık enflasyon %8,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu çeyrekte, uluslararası emtia fiyatında (petrol fiyatlarıyla birlikte) düşüş yaşanmış, fakat döviz kuru ÜFE’yi olumsuz etkilemiştir. 2.çeyrekte enflasyon oranı ilk çeyreğe göre 2,33 puan gerilemiş ve %6,17 olmuştur. 2020’nin sonunda enflasyon %14,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Aralık ayından sonra 2021’in en yüksek seviyesi %36,1 seviyesinde gerçekleşmiş olup aynı zamanda Türkiye’de 2002 Eylül’den beri en yüksek yıllık enflasyon oranı gerçekleşmiştir. Aralık ayı itibarıyla son bir yılda fiyatı en çok artan harcama grubu %53,6 ile ulaştırma, %43,8 ile alkolsüz içecekler ve gıda, %40,95 ile ev eşyası grubu olmuştur.

TÜİK verilerine göre 2022 yılı Nisan ayında TÜFE %7,25 artmış, beraberinde yıllık enflasyon oranı %70 seviyesinde gerçekleşmiştir. Nisan ayı enflasyonun temel belirleyicileri %13,38 oranında artışla “gıda ve alkolsüz içecek” fiyatları olup, yıllık enflasyona katkısı 3,48 puan olmuştur. Bir diğer belirleyicisi ise %7,43 oranında artan “konut fiyatları” olup, enflasyona katkısı 1,05 puandır. Ulaştırma grubu fiyatları ise %5,12 artmıştır. Yurt içi üretici fiyat endeksi (Yİ-ÜFE) Nisan ayında %7,67 seviyesinde artmış olup, yıllık artış oranı %121,82’dir. Mayıs 2022 itibariyle, TÜİK verilerine göre Yİ-ÜFE yıllık %132,16, aylık %8,76, Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) yıllık %73,50, aylık %2,98, Hizmet Üretici Fiyat Endeksi (H-ÜFE) yıllık %83,27, aylık %4,95 artmıştır. Yurt dışı satışa konu olan ülke içinde üretilen malların fiyatlarını ölçen Yurt dışı üretici fiyat endeksi (YD-ÜFE) yıllık %97,11, aylık %2,61 artmıştır. YD-ÜFE’nin artması uluslararası rekabet kaybına neden olmaktadır. Bu ise serbest kur veya yönetilebilir kur sisteminde yerli paranın değer kaybetmesine yol açmaktadır. Nisan ve Mayıs aylarında en yüksek fiyat artışları gıda ve alkolsüz içecekler, konut ve ulaştırma fiyatları olmuştur.

Diğer taraftan, TCMB’nin amacı fiyat istikrarı sağlamak ve sürdürmektir. Pandemi sürecinde 2021 para ve kur politikası çerçevesinde TCMB enflasyon hedeflemesi stratejisini kararlı bir şekilde uyguladığını açıklamıştır. Belirlenen enflasyon hedefi oranı %5 olarak korunmuştur. Yıl sonundaki enflasyon oranı hedefin 2 puan altı ve üstü belirsizlik olarak nitelendirilmiştir.

Grafik 4: Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşme (%)

Kaynak: TCMB enflasyon raporlarından derlenmiştir.

Grafik 4’e göre enflasyon hedeflemesi rejiminin altında enflasyon oranı sadece 2010 yılında hedefin altında kalmayı başarmış, diğer yıllarda ise hep hedeflenen oranın üzerinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında oluşan enflasyon %20,3 oranla son yılların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu yükselişlerin belirleyicileri döviz kurundaki gelişmeler sonucu oluşan maliyet yönlü baskılar olmuştur. 2019 yılındaki enflasyon oranının düşüşü döviz kurundaki oynaklığın azalmasıyla desteklenerek %11,84 olmuş; %5 olan enflasyon hedefinin 6,84 puan üzerinde gerçekleşmiştir. 2020 yılında enflasyon yukarı yönlü eğilime geçmiş; yıl sonu %14,6 oranında gerçekleşmiştir. 2021 yılında enflasyon oranı 2020’ye göre 21,48 puan artarak %36,08

seviyesinde gerçekleşmiştir. Pandemi sürecinde; 2020 ve 2021 de hedeflenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon farkı %30’ların üzerinde gerçekleşmiş, bu durum özellikle ücretlilerin alım gücü üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. 2022 yılı itibariyle gerçekleşen ile hedeflenen enflasyon farkı daha da artmış; bu ise reel alım gücündeki azalış daha da artmış; maaşlara zamlar yapılsa da bu zamlar gerçek enflasyonun altında kalmıştır.

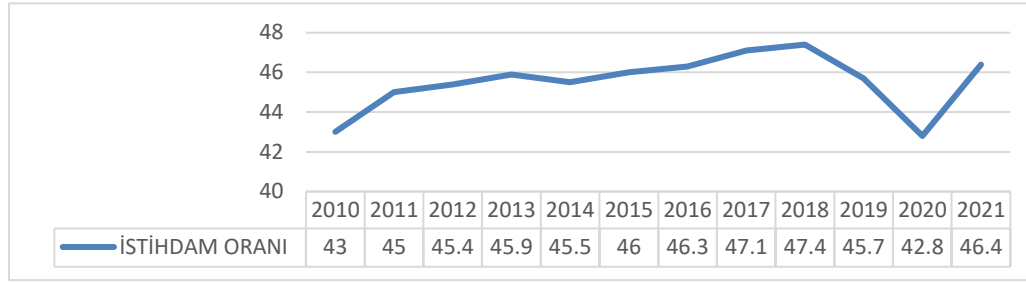
Enflasyon oranındaki bu yüksek oranlı artışta belirleyici olan unsurlar ise, talep ve maliyet yönlü unsurlar, emtia ve temel gıda fiyatlarında oluşan artış, TL’nin değer kaybı ve arz kısıtlarıdır. Pandemi süreci ve sonrasında, genelde, yurtiçi fiyat artışları, yurt dışı fiyat artışlarından daha yüksek olmuştur. Türkiye enflasyon baskısını en çok hisseden ülkelerden biri olmaktadır.

3.3. İstihdama Etkisi

Geniş anlamda istihdam bütün üretim faktörlerinin eksiksiz bir şekilde üretime dahil edilmesidir. Dar anlamda istihdam tek emek faktörüyle ilgilenir; bir işgücünü bir işte çalıştırma veya kullanmadır. İşgücü çalışma isteğine ve kabiliyetine sahip nüfustur. İşgücü çalışanlar ve işsizler olarak ikiye ayrılır.

İşgücü piyasası koşulları, salgın her ülkede farklı nitelikte ve derecelerde hasarlar bırakmaktadır. 2020 yılı pandemisiyle birlikte okulların kapanması sermaye birikiminde azalışlara yol açmıştır. Krizin çalışanlar üzerinde oluşturduğu yük dengesizleşmekte, daha az eğitilmişler, kayıt dışı çalışanlar, kadınlar orantısız gelir kayıpları yaşamaktadır. Devlet vatandaşlara Covid-19’un yarattığı ekonomik krizin etkisini azaltmak amacıyla istihdamı teşvik etmek, sosyal yardımı genişletmek, şirketlere sermaye desteği sağlamak gibi birçok destek vermiştir. Bu destekler istihdamı kısmen de olsa toparlamış, işsizlik ise düşüş eğilimine girmiştir. Fakat işgücü ve istihdama katılım koronavirüsten önceki oranlara göre düşük kalmıştır.

Grafik 5’de 2010 yılı istihdam oranını %43 olarak görmekteyiz. 2018 yılında istihdam piyasalarındaki olumsuzluklar; küresel ve milli büyüme hızında görülen yavaşlama, yurtiçi yatırım ve tüketim harcamalarının üretimde oluşturduğu baskı, işgücü artışının istihdam artışından fazla olması öne çıkmıştır. Küresel ve ulusal piyasa 2019 yılından aktarılan yavaşlamanın ve Covid-19 salgının etkisiyle birlikte azalan talep, yatırım ve tasarrufların düşük kalması ve istihdam oluşturan sektörlerde meydana gelen küçülme işgücü piyasalarında kötü etkiler bırakmıştır. 2020 yılında Covid-19’un ülkemizde ortaya çıkması ve etkili olmaya başlamasıyla birlikte ekonomik hareketliliği önleyici tedbirler uygulanması; üretime ara verilmesi, fabrikaların kapatılması ve bazı iktisadi faaliyetlerin geçici durdurulması istihdam üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Bu baskının sonucu olarak tarım ve hizmet sektörünün ve sanayi sektöründeki yavaşlama istihdamı önemli derece etkilemiştir.

Grafik 5: Yıllık İstihdam Oranları (2010-2021)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Covid-19’un istihdama etkisi en çok 2020 yılında hissedilmiştir. Grafik 5 incelendiğinde, istihdamı ve işgücünü korumak için kısıtlama ve tedbirler alınmasına rağmen 2020’de işsizlik %13,2, istihdam ise %42,8 seviyesinde gerçekleşmiş; 0,46 puan azalmıştır. 2021’nin ilk çeyreğinde ekonomik anlamda görülen güçlenme, 2.çeyrekte de görülmüştür. Ekonomik faaliyetlerin güçlülüğü istihdam kapasitesini olumlu etkilemiştir. 2021 yılında istihdam oranı %46,2 seviyesinde işsizlik oranı ise %12 olarak gerçekleşmiştir.

Küresel, iç piyasada bir önceki yıldan gelen yavaşlama ve Covid-19 salgının etkisiyle taleplerin azalması, yatırım ve tasarrufların düşük kalması, istihdam yaratan sektörlerin küçülmeye gitmesi piyasaları olumsuz yönde etkilemektedir. Tablo 3’de yıllar itibariyle istihdam edilenlerin sayıları gösterilmiştir. 2020 yılında Covid-19 da etkisiyle istihdam edilenlerin sayısı, 2019’a göre 1,385,000 kişi azalarak 26,695,000 kişi olmuştur. 2021’de istihdam edilen sayısı ise 2,102,000 kişi artmış olup 29,797,000 kişi ile istihdam oranı %46,4’e ulaşmıştır.

Tablo 3: İstihdam Edilen Kişi Sayısı

Yıl	İstihdam	Yıl	İstihdam	Yıl	İstihdam	Yıl	İstihdam
2010	22,594,000	2013	25,524,000	2016	27,205,000	2019	28,080,000
2011	24,110,000	2014	25,933,000	2017	28,189,000	2020	26,695,000
2012	24,821,000	2015	26,621,000	2018	28,738,000	2021	28,797,000

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

TÜİK verilerine göre 2021 yılında istihdam değişimlerinin alt nedenleri incelendiğinde; konaklama ve yiyecek faaliyetlerinde 394 bin kişilik, toptan ve perakende ticaret faaliyetlerinde 297 bin kişilik istihdam artışı olmuştur. Bu dönemde mevsimselliğin de etkisiyle tarım sektöründeki istihdam sayısı 372 bin kişi artmıştır. İstihdamda oluşan kayıplarda ise eğitim faaliyetleri 146 bin kişi ile öne çıkmaktadır.

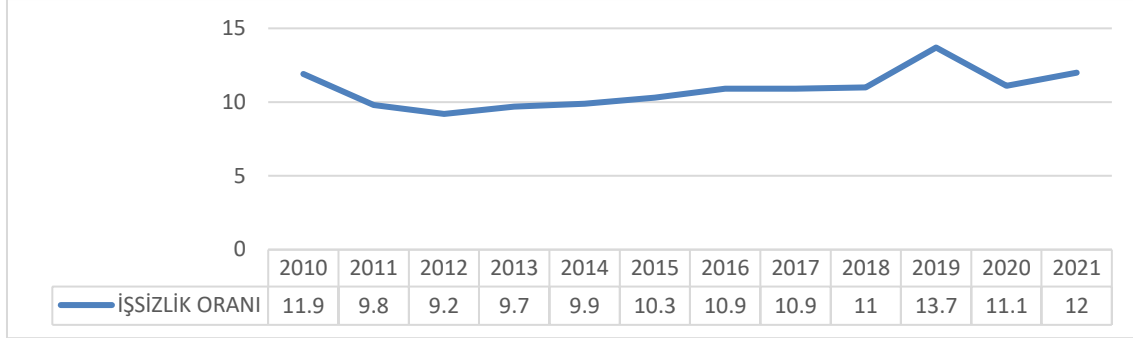
3.4. İşsizlik

İşsizlik, çalışma gücünde ve arzusunda olup cari ücretten çalışmak isteyen fakat iş bulamayan işgücünün varlığıdır. İşsizlikten söz edebilmek için öncelikle çalışma gücünün ve çalışma arzusunun olması gerekir. TÜİK işsizlik oranını hesaplarken uluslararası standardı esas almaktadır. Standarda göre kişilerin işsiz sayılması için; istihdam edilmeyen, son 3 ayda iş aramış ve 15 gün içinde istihdam edilecek durumda olması gerekir. Bunların toplam işgücüne oranı da işsizlik oranını verir.

Grafik 6’ya göre Covid-19 sürecinde, 2021’de işsizlik oranını 2020’ye göre 0,9 puan artmıştır. Bu, Covid 19’un geniş çaplı şok etkisine rağmen düşük sayılır. Koronavirüs’ün çalışma

hayatımızdaki olumsuz etkilerini bir şekilde hafifletmek düşüncesiyle esnek ve uzaktan çalışma uygulamaları başlatılmıştır. Kısa çalışma ödeneklerinden kolayca yararlanma fırsatları verilmiştir. Çalışanların ücretsiz izne çıkarılması ve ücret desteklerinden yararlanmaları kolaylaştırılmıştır. Bu önlemler işsizliğin azalmasını, çalışanların mağdur kalmasını önleyebilmiştir.

Grafik 6: Yıllık İşsizlik Oranları (2010-2021)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

TÜİK verilerine göre, Türkiye ekonomisinde son yıllarda istenen oranda istihdam dostu büyüme gerçekleşmemiştir. 2019 yılında işsizlik oranı 2,7 puan artarak %13,7’ye yükselmiş, 2021 yılının 2.çeyreğinde %11,8 olan işsizlik oranı 3.çeyrekte %11,7, 2021’de işsizlik oranı yıl boyu %12 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye’de 15+ yaştaki kişilerde tarım dışı işsizlik oranı 2021 yılında %13 seviyesinde olmuştur. Aralık 2020’de %25,3 olan genç işsizlik oranı Kasım 2021’de %22,6’ya gerilemiştir. İşsizlik oranı %29,8 ile en yüksek olan bölge Siirt, Mardin, Batman, Şırnak iken işsizlik oranı en düşük bölge ise %5,9 oranıyla, Sinop, Çankırı ve Kastamonu olmuştur.

Genç nüfusa sahip Türkiye, istihdam sorunlarını çözmek için yeni iş ilanları yaratmalı ve yatırımları hızlandırmalıdır. Böylece atılan adımlar işsizliği kontrol altına alınmasını sağlayacaktır. Bu salgın döneminde hükümetin istihdamı korumak ve geliştirmek gibi bir amacı olmalıdır. Bu amaca yönelik olarak sektörlerle eğitim ve beceri kazandırma programları sağlanmalıdır. Çalışanlar ise uygun gelirler sağlanarak desteklenmelidir.

3.5. Dış Ticarete Etkisi

2020 yılında ortaya çıkan ve benzersiz kriz olarak nitelendirilen Covid-19 nedeniyle hem üretimde hem de küresel talepte büyük ölçüde daralma yaşanmıştır. Salgını önlemek için alınan tedbirlerden; seyahat kısıtlamaları, sınırların kapatılması gibi kısıtlamalar ticari faaliyetleri önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Döviz kurlarının hızlı artması birçok firmaya rekabet avantajı sağladığı için bunun ihracat üzerindeki etkisi olumlu olması beklenirken, seyahat kısıtlamaları ve önemli ticaret ortaklarımızdan AB ülkelerinin dünya genelinde ortaya çıkan talep daralması ihracatı olumsuz etkilemiştir. Enerjiye olan talep daralması enerji fiyatlarının düşmesine yol açarak enerji ithalatı harcamalarını olumlu etkilemiştir. Diğer taraftan, döviz kuru yükselmesine rağmen ithalat talebi artmıştır.

Tablo 4: Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon Dolar)

Değişken	Yıllar Milyon USD			Değişim Oranı	
	2019	2020	2021	2020	2021
İhracat	180,833	169,482	225,221	-6,3	32,8
İthalat	210,345	219,397	271,423	4,3	23,7
Dış Ticaret Hacmi	391,178	388,879	496,645	-0,6	27,7
Dış Ticaret Dengesi	-29,512	-49,915	-46,201	69,1	-7,4
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	86,0	77,2	83,0	-9,0	5,8

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

2021 yılında koronavirüsün yeni varyantları çıkmasına rağmen etkisi azalmış, küresel ekonomi ve ticaret canlanmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye’nin dış ticaretine olumlu yansımıştır. Tablo 4’e göre, 2020 yılında ihracatımız 169,482 milyon dolar iken 2021 yılında 225,221 milyon dolara önemli oranda yükseliş göstermiştir. İhracat pazarlarımızdaki toparlanmalar sayesinde artan dış talep ve döviz kurlarının yükselişi ihracat artışını olumlu etkilemiştir. İthalat ise 2020 yılında 219,397 milyon dolar, 2021 yılında 271,423 milyon dolara yükselmiştir. 2020 yılında ihracat %6,2 oranında azalmış fakat 2021 yılında %32,8 artmıştır. 2020 yılında ithalat %4,4 artmış, 2021 yılında ise bu artış %23,6 oranında olmuştur. İhracattaki bu artışın ithalattaki artıştan daha fazla olmasıyla dış ticaret açığı küçülmüş, ihracatın ithalatı karşılama oranı 2020’den 2021’e %-9 ‘dan %5,8’e yükselmiştir. Uluslararası taşıma maliyetlerinin artması sonucu Avrupa pazarlarında Çin malları yerine Türk mallarının ikame edilmesi ihracatı olumlu etkilemiştir.

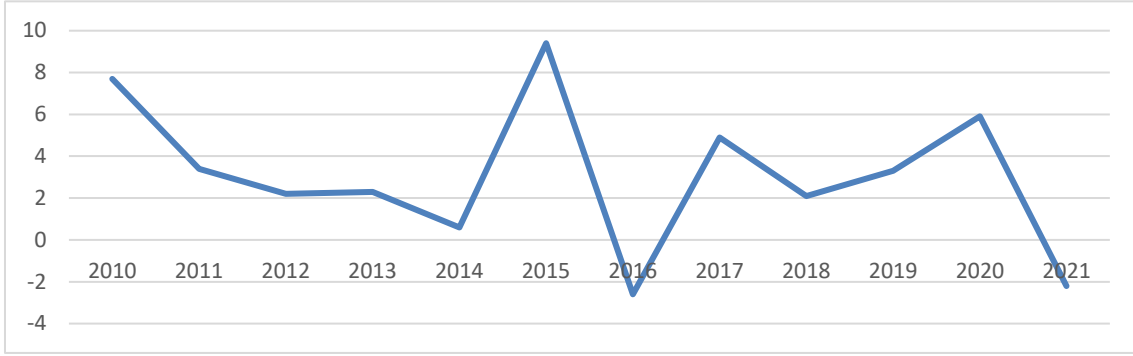
4. Covid-19’un Sektörel Etkileri

4.1. Tarım Sektörüne Etkisi

Covid-19’dan dolayı Türkiye’de büyük çaplı gıda arzı sorunları yaşanmamıştır. Bunun en önemli nedeni salgının tarım işgücünü oluşturan gruplar arasında çok yayılmaması ve tarımsal iş gücünün yasaklardan muaf tutulmuş olmasıdır. Bu düzenlemelerle üretim bölgelerine ulaşması gereken mevsimlik işçiler ulaşabilmiştir. Salgında alınması gereken önlemler ulaşım ve barınma koşullarında yetersiz kalmış olmasına rağmen üretim ve hasat çokça sekteye uğramamış, lojistik ve sevkiyat noktalarında sıkışmalar ve dağıtım kanallarında tüketimi engelleyecek çok olumsuzluklar yaşanmamıştır.

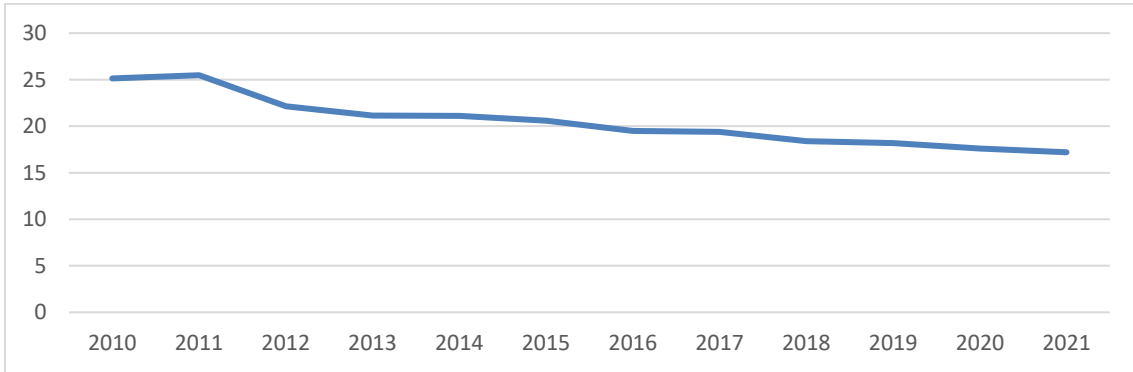
Üreticiler ve tüketiciler arasında oluşan tedarik zincirinin uzunluğu son zamanlarda daha çok belirginleşmiştir. Meyve sebze alışverişlerinde başı çeken pazarlar salgından önceki dönemde toplam tüketimin %70’ini karşılamaktaydı (Akder, Çakmak, Sürmeli, & Veziroğlu, 2020). Fakat salgınla beraber oluşan sokağa çıkma kısıtlamaları dönemin başlarında epey zorluklar yaşatmıştır. Pazarlar kurulurken zorluklar yaşanmıştır, hallerde karışıklıklar olmuştur. Yer kısıtlaması getirilmesinden sonra küçük üreticiler yer bulmada sorun yaşamış, yaş meyve-sebze tedariki olumsuz etkilenmiş ve fiyatlar da yükselmiştir.

Grafik 7’ye göre, 2020’de tarımın büyüme hızı %5,9 iken, 2021’de %-2,2 daralma olmuştur. Ancak, 2022’nin ilk altı ayında tarımsal üretim maliyetleri çok artmış, TÜİK’e göre 2022 Mayıs ayı itibarıyla de Yİ-ÜFE gıda enflasyonu %127,88 olmuştur.

Grafik 7: Tarımın GSYH Büyüme Hızı (2010-2021)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Grafik 8’e göre, 2011 yılında tarımın istihdamdaki payı %25,48 oranıyla yüksek bir yere sahiptir. Fakat bu oran git gide azalan bir seyirdedir. 2019 yılında tarım sektörünün istihdamdaki payı %18,2’dir. Pandemi sonrası 2020’de 0,6 puan azalarak %17,6 olmuştur. 2021 yılında tarım sektöründe istihdam edilen sayısı ise 2020’ye göre 0,5 puan azalarak %17,2 olmuştur.

Grafik 8: Tarım Sektörünün İstihdamdaki Payı

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

4.2. Sanayi Sektörüne Etkisi

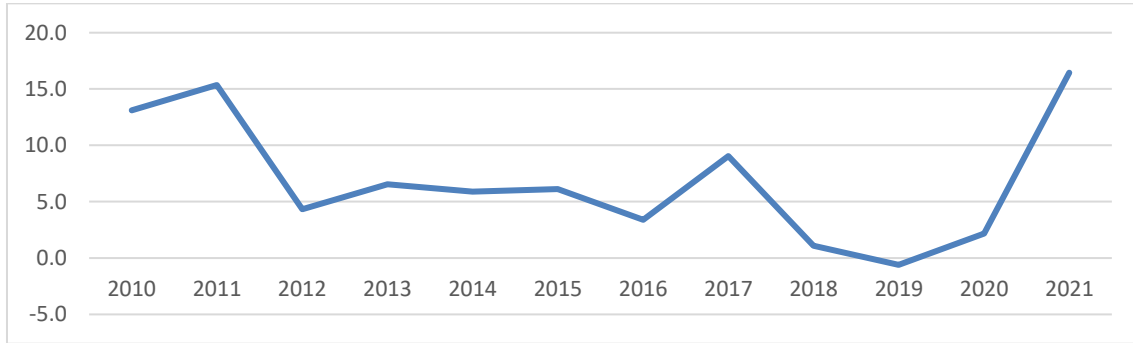
4.2.1. Genel Sanayi Üretimine Etkisi

Ülkelerde yüksek ölüm oranına sahip salgınların ortaya çıkması ekonomiyi derinden etkilemektedir. Ölüm oranının fazla olması nüfusu düşürürken işgücüne katılım oranını da düşürmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’nin GSYH’nın %80’ini oluşturan sanayi üretiminde de azalma beklenecektir. Sanayi üretimiyle ilgili en önemli gösterge sanayi üretim endeksidir. Bu endeksin yüksek çıkması ülkelerin büyümesine olumlu katkı yapacaktır. 2009 yılında küresel kriz sonrası hem iç hem de dış talepteki düşüş %9,9’luk bir gerileme yaratmıştır. 2010 yılı ise krizden çıkışın başladığı ve üretim artışlarının yaşandığı bir yıldır. 2010 yılında sanayi üretim endeksi %13,1 artış göstermiştir. Bu artışın sebebi iç talepteki artıştan kaynaklanmıştır. Krizin etkilerini azaltmak için alınan mali ve parasal tedbirler işe yaramış ve tüketici güvenini de arttırmıştır. Bu gelişmeler sanayi üretimindeki artışı desteklemiştir.

Salgın sebebiyle hemen hemen her fabrikada üretim faaliyetlerine zorunlu olarak ara verilmiştir. Bu durum ülkeleri birçok yönden olumsuz etkilemiştir. Grafik 9’da görüldüğü gibi salgının yayılmasıyla sanayi üretimi endeksi değişim oranı pandemi öncesi üretimi arttırmaya yönelik politikalara rağmen artış göstermekte zorlanmıştır. Sanayi üretiminde 2018 yılında

başlayan düşüş 2019 yılında da Ağustos’a kadar dalgalı bir seyirle azalmaya devam etmiştir. Son dört ayda ise bu seyir artarak iyileşme sürecine girmiştir. 2020 de başlayan Covid-19 salgınından sanayi sektörü de olumsuz etkilenmiştir, Nisan 2020’de ayında bir dip yaşanarak %31,2 azalış göstermiştir. Sonrasında salgına yönelik kısıtlamalar ve kapanmaların azaltılmasıyla iç talep canlanmaya ve sanayi üretimi artmaya başlamıştır. 2019’da %0,6 azalan sanayi üretimi, 2020 yılında %2,2 artmıştır. Covid-19 salgınına karşı alınan önlemlerin azaltılması, Türkiye’de ve dünyada aşılamanın olumlu etkileri ve ihracatın sanayi üretimini desteklemesi dolayısıyla 2021 sanayi üretimi adeta çıkış yaşayarak %16,4 seviyesinde büyüme gerçekleşmiştir.

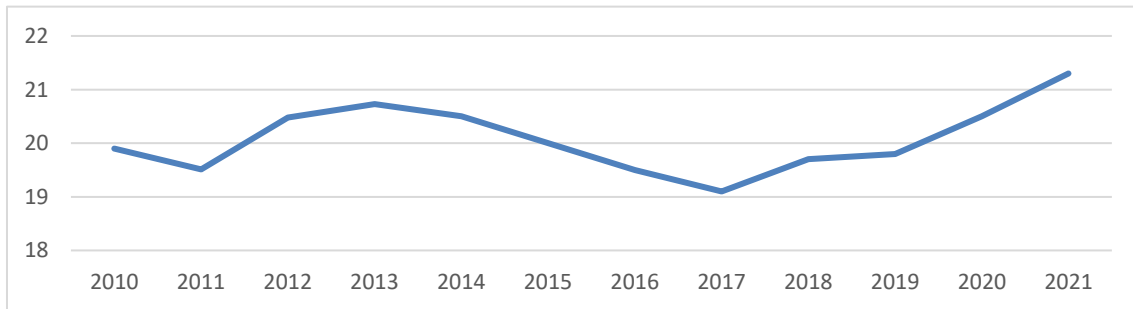
Grafik 9: Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (2010-2021)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir

Sanayi sektörü istihdam payı Grafik 10’da görüldüğü üzere 2014 yılından sonra azalma trendine girmiştir. 2019 yılında sanayi sektörünün istihdam içindeki payı %19,8’dir. 2020’de sanayi sektörünün istihdamdaki payı 0,7 puan artarak %20,5 olmuştur. 2021 yılında ise 2020’ye göre 0,8 puan artarak %21,3 olmuştur.

Grafik 10: Sanayinin İstihdamdaki Payı

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

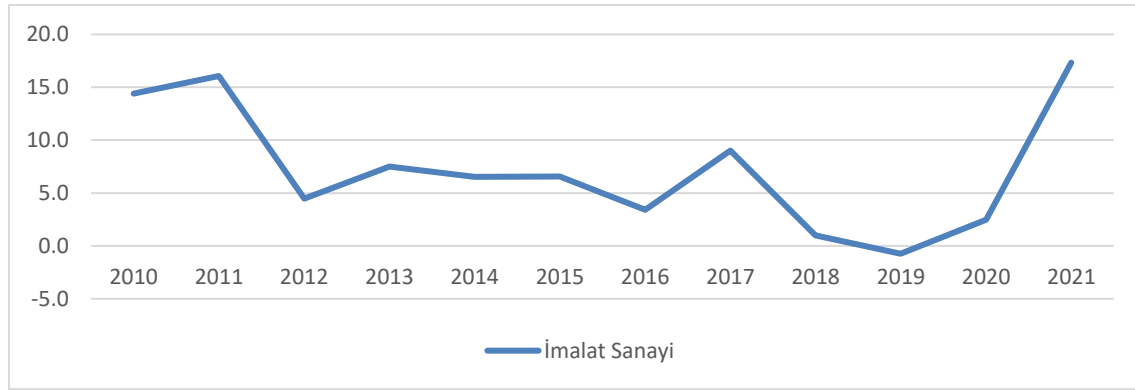
Pandemi kaynaklı karantina uygulamaları sonrası talepte oluşan olumsuz etkiler ve küresel olarak ekonomik aktivitelerdeki yavaşlamalardan kaynaklı salgının Türkiye ekonomisinde negatif büyüme yaşanması ve işsizliğin artması kaçınılmaz olmuştur. Sanayide gerileyen kapasite kullanım oranları ve hizmet sektöründe faal olan şirketlerin kapalı kalması büyümeyi daha da daraltmıştır. 2021 yılında %26,5 oranıyla GSYH’de en büyük ikinci paya sahip olan sanayi sektörü Covid-19 salgının etkilerinden kurtulan ilk sektör olmuştur. Ağustos ayında sanayi sektör istihdam edilenlerin sayısı 6,2 milyon olmuştur. Sektördeki istihdam ise yıllık olarak 789,000 kişi artmıştır.

Pandemiden dolayı kaynakların ve kapasitelerin kısıtlanması tüm dünyayı etkilemektedir. Ülke sınırlarının kapatılması, sosyal mesafe kuralları, seyahat kısıtları, okulların ve işyerlerinin kapanması istihdamı fazlaca olumsuz etkilemiştir. Covid-19’un istihdama etkileri, dünya çapında birçok işçinin gelir kaybı yaşamasına neden olmuş, yoksulluk artmıştır.

4.2.2. İmalat Sanayi Sektörüne Etkisi

Covid-19 salgının olumsuz etkileri imalat sanayi sektöründe de görülmektedir. Tedbirler gereği alınan önlemler, zorunlu kapanmalar dolayısıyla üretimi durdurmuş fabrikalar geçici de olsa kapanmıştır. Dolayısıyla nakliye bağlantıları ve arz edenlerin geçici de olsa kullanılamamasının etkisi çok hızlı ve olumsuz bir şekilde imalat sanayine yansımıştır. Oluşan kıtlıklar ve teslimattaki gecikmeler ekonomide dalgalanmalara ve performans düşüklüklerine yol açmıştır.

Grafik 11: İmalat Sanayi Üretim Endeksi Değişim Oranları (2010-2021)

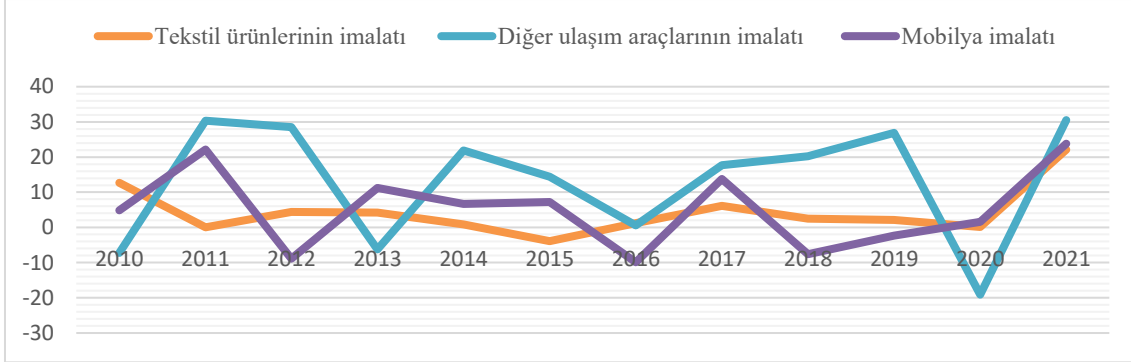
Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Grafik 11’de imalat sanayinin üretim endeksi verileri değişim oranları gösterilmiştir. 2016 yılında %3,4 artış gösteren imalat sanayi üretim endeksi, ihracatçı sektörlerin olumlu olan katkıları ve vergi indirimleri sayesinde 2017 yılında bu ekonomik canlanmayla %9 artmıştır. Fakat 2018 yılında ciddi düşüş yaşanmıştır. Bunun sebebi ise maliyetlerdeki artışlar, finansmana erişimde yaşanan zorluk, talebin aşağı yönlü değişiminin sanayi sektörü üzerinde yarattığı olumsuz etkidir. İmalat sanayi üretiminde 2018 yılından başlayıp yıl sonuna kadar artan hızıyla aşağı yönlü seyir, 2019’da azalan ivmeyle devam etmiştir. 2018 yılında %1 artan üretim endeksi iç ve dış talepte yaşanan büyük ölçüde düşüş sebebiyle 2019’da % 0,7 azalış göstermiştir. 2020 yılının Mart ayında ortaya çıkan Covid-19 pandemisiyle imalat sanayi üretiminde başlayan düşüş Haziran ayına kadar devam etmiştir. Haziran ayında bu sert düşüşler yerini artışa bırakmıştır. 2020 yılında %2,5 artan imalat sanayi üretimi, iç ve dış talepteki toparlanmayla 2021 yılında %17,3 artış göstermiştir.

Grafik 12’de imalat sanayinin önemli alt sektörlerinden bazılarının verileri görülmektedir. İmalat sanayinde 2012 yılında en yüksek oranda artış gösteren sektör %28,5 oranında bir artışla 2011 yılında da olduğu gibi diğer ulaşım araçlarının imalatı olmuştur. 2011 yılında %22,1 gibi önemli oranda artış gösteren mobilya imalatı sektörü 2012 yılında %8,9 düşüş göstererek dip yaşanmıştır. 2015 yılında ise düşük seyir devam etmiş, krizden önceki büyüme yakalanamamıştır. 2018 yılında yaşanan talep daralması mobilya sektöründe %7,6 oranında düşüşe yol açmıştır. 2019 yılında diğer ulaşım araçlarının imalatı %26,9 oranında artış

göstermiştir. Mobilya ve tekstil ürünlerinde de hafif ivmeli artışlar sürmüştür. 2020 yılının en kötü etkilenenleri arasında %19,1 düşüşle dibi gören diğer ulaşım araçlarının imalatı olmuştur. 2020’den en verimsiz ayrılan diğer ulaşım araçlarının imalatı 2021 yılında yüksek bir çıkış gerçekleştirerek %30,5 artmıştır. 2021 yılında mobilya imalatı %23,8, tekstil ürünlerinin imalatı %22,1 artmıştır.

Grafik 12: İmalat Sanayi Alt Sektörler Üretim Endeksi Değişim Oranları (2010-2021)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

4.3. Madencilik ve Taşocaklığı Sektörüne Etkisi

Madencilik sektörü diğer birçok sektörün hammadde ihtiyacını karşıladığından ekonomik olarak insanların yaşamlarını devam ettirebilmelerini sağlayan önemli sektörlerden biridir. Bu nedenle, madencilik sektöründe üretim durması; durdurulması gibi bir durumun ekonomiyi oldukça kötü etkileyeceği aşikar bir durumdur. Covid-19 salgınının tedbir amaçlı kısıtlamalarla üretime ara verilmesi ekonomiyi derinden etkilemiştir.

Tablo 5’de görüleceği üzere pandeminin etkisiyle 2020 yılında madencilik ve taşocaklığı sektörü üretim endeksi bir önceki yıla göre toplamda %1,7 azalış göstermiş, en fazla azalış %19,8 ile kömür ve linyit çıkartılmasında görülmüştür. Fakat alınan tedbirler ve izlenen politikalar neticesinde bu azalış 2021 yılında %13,5’lik artışa devrilmiştir. Diğer madencilik sektörü üretimi 2020’de %3,1 daralmış, 2021’de %23 artmıştır. Metal cevher madenciliği üretimi %9,2 ve son olarak da ham petrol ve doğal gaz üretimi ise %8,4 artmıştır. Bu iki alt sektör üretimi pandemi sürecinde de artmıştır. Ekonomik anlamda büyümesini devam ettiren bu iki sektör 2020 yılında tüm dünya piyasalarının etkilendiği Covid-19 salgınından hafif etkilenmesini maden sektörünün zorlu şartlara uyum sağlama refleksi ile sektörün sahip olduğu İş Sağlığı ve Güvenliği kültürüne bağlanmıştır (TOBB,2020:19).

Tablo 5: Madencilik ve Taşocaklığı Üretim Endeksi

Alt Sektörler	Üretim Endeksi			Değişim(%)	
	2019	2020	2021	2020	2021
Kömür ve linyit çıkartılması	135,2	108,4	123,1	-19,8	13,5
Ham petrol ve doğalgaz çıkarımı	116,6	121,2	131,4	4,0	8,4
Metal cevherleri madenciliği	136,8	147,1	160,6	7,5	9,2
Diğer madencilik	92,8	89,9	110,6	-3,1	23,0
Toplam	115,7	113,7	129,9	-1,7	14,3

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Koronavirüs salgını öncesi 2019 yılında 83 milyon tonu geçen Türkiye’deki linyit üretimi, 2020 yılında %25 oranında düşerek 63 milyon tona gerileyerek 2014 yılındaki seviyeye, taşkömürü üretiminin de 2019’daki 1 milyon 206 bin ton seviyesinden gerileyerek 2020 yılında 1 milyon 65 bin tona düşmüş olup üretimdeki gerilemenin salgından kaynaklandığı belirtilmektedir (İklim Haber, 2021 ve Türkiye Taşkömürü Kurumu, 2022).

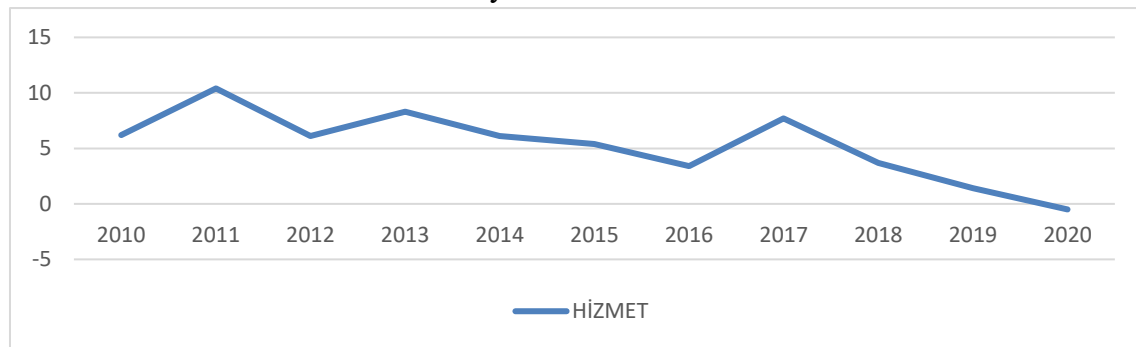
Pandemi ekonomiyi madencilik sektöründe de hem mikro hem de makro düzeyde etkilemiştir. Sektörün odak noktası, maden işçilerinin güvenliğidir. Salgının doğurduğu önemli sonuçlardan biri, enfeksiyonun kötü etkileri olabileceğini, işgücü sağlığı, refahı gibi konuları öne çıkarmıştır. Tedarik zincirindeki aksamalar sebebiyle tedarıkte alternatifler geliştiren şirketler ve lojistik alanda dijitalleşme yaygınlaşmaktadır. Covid-19’un diğer önemli sonucu ise madencilik sektörü tedarık zinciri konusunda dar boğaz riskiyle karşılaşmıştır (KPMG, 2021:4).

4.4. Hizmetler Sektörüne Etkisi

Covid-19’un hizmetler sektörüne etkisi olumsuz olmuştur. Bu sektörün emek yoğun sektör olmasından kaynaklı olarak Covid-19’un etkisi yüksek olmuştur. Hizmetler sektörünün başlıca alt sektörleri eğitim, turizm, sağlıktır. Covid-19’un en çok bu sektörleri etkilemesinin nedenleri ise; dünya nüfusunun hareketli ve artan bir grafik izlemesi, bununla beraber kentleşmenin artması ve belli bölgelere toplanan nüfus yoğunluğu, nüfusun artmasıyla birlikte artan gıda üretim ve tüketimi gibi sebepler sayılabilir (Gössling, Scott, & Hall, 2020: 9).

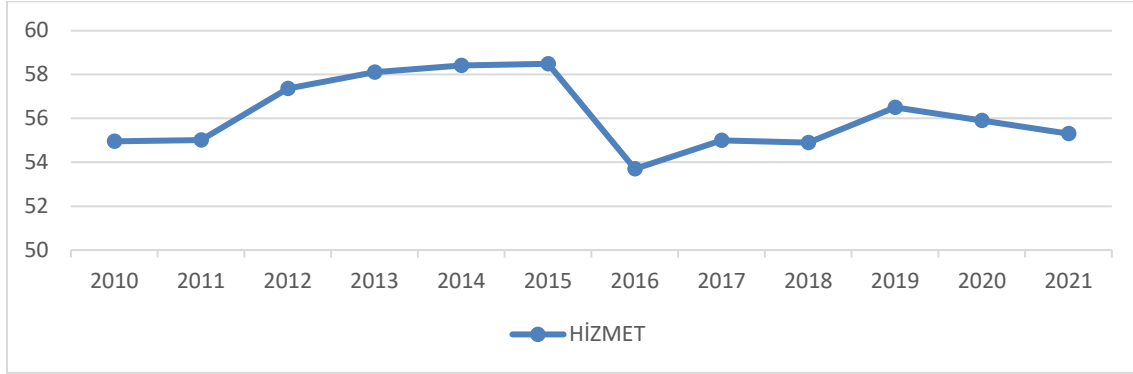
Salgının Mart 2020 tarihinden itibaren tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte ülkeler bir sürü önlemler almak zorunda kalmış, bu da hizmet sektörünü kötü etkilemiştir. Grafik 13’de de görüldüğü gibi 2019’da 1,4 olan hizmetler sektörü büyüme oranı pandemi sonrası negatif değerlere düşmüş ve -0,5 olmuştur.

Grafik 13: Hizmetler Sektörünün Büyüme Hızı

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Grafik 14’de hizmetler sektörünün istihdamdaki payı verilmiştir. Bu verilere göre pandemiye kadar artış gösteren hizmet sektörü azalmaya başlamıştır. 2019 yılında istihdam edilenlerin %56,5’i hizmet sektöründe gerçekleşmiştir. 2020 yılında gerçekleşen oran ise bir önceki yıla göre %1,06’lık düşüşle %55,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2021’de ise bu oran bir önceki yıla göre %1,07 azalışla %55,3 olmuştur. 2021 yılında hizmetler sektörünün istihdam artışı yıllık 853 bin kişi olmuştur. İstatistiklerde ortaya çıkan gelişmeler, sektörel güven endekslerinde de düşümlere yol açmıştır. Ara mal ithalatı %30,3 ve tüketim malı ithalatı %16,5 daralmıştır. Bunun sonucunda da hizmet sektörü durma noktasına gelmiştir.

Grafik 14: Hizmet Sektörünün İstihdamdaki Payı

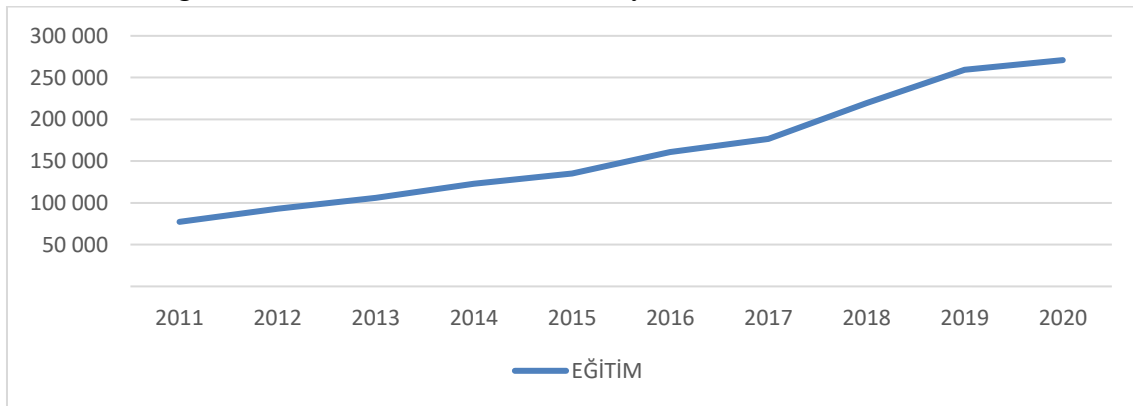
Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Hizmetler sektörü GSYH içindeki payı açısından ilk sırada yer almaktadır. 2021 yılının 2. Çeyreğinde %53,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu sektörde çalışan sayısı ise Ağustos ayında 16 milyon kişi olmuştur.

4.3.1. Eğitim Sektörüne Etkisi

Covid-19 salgını eğitim sektörünü de etkilemiştir. Öncelikle eğitim sektörüyle etkileşimde olanlar, öğrenci ve öğretmenler salgın riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum üzerine sektöre ilgili birçok tedbirlerin alınması gerekmiştir. Tedbirler alınırken bir yandan aksamaması gereken bir eğitim-öğretim süreci olduğundan uzaktan eğitim sistemine geçilmiş, bu ise sektöre bazı önemli kazanımlar sağlamıştır.

Grafik 15’de 2011-2020 yılları arasında yapılan toplam eğitim harcamalarını görülmektedir. 2019’da yapılan toplam eğitim harcaması 259,220 milyon TL’ye ulaşmış ve gayri safi yurtiçi hasılaya oranı %6 olmuştur. 2020 yılında eğitim harcaması 270,921 milyon TL olmuş ancak gayri safi yurtiçi hasılaya oranı %5,4’e gerilemiştir.

Grafik 25: Eğitim Harcamaları (2011-2020, Milyon TL)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 6’da Türkiye ekonomisinde eğitim sektörünün 2019:Q4-2020:Q3 GSYH hasılası büyüme oranları verilmiştir. Özellikle 2020 yılının ilk çeyreğinde salgının olumsuz etkileri ilk olarak kendini belli edip göstermeye başlamış, ikinci çeyrekte ise Covid-19’un ekonomik ve sektörel etkileri en ağır ve sert şekilde görülmüştür. 2020’nin ikinci çeyreğinde, 2019’un 2. çeyreğine göre GSYH %10, hizmetler sektörü de yaklaşık %25 oranında daralırken, eğitim sektörü %2,3 daralmıştır.

Tablo 6: Eğitim Sektörünün Yıllık Büyümesi(%)

	2019-Q4	2020-Q1	2020-Q2	2020-Q3
Eğitim	5,3	4,7	-2,3	2,4

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 7’de eğitim sektöründe istihdam edilenlerin payı verilmiştir. Bu pay 2019 yılında %6,4, 2020’de ise %6,7 olmuştur. 2021 yılında ise %6,3 olmuştur. 2020’den 2021’e istihdam payı %0,4 puan azalmıştır.

Tablo 7: Eğitim Sektörünün İstihdamdaki Payı

Yıllar	2018	2019	2020	2021
Eğitim	5,9	6,4	6,7	6,3

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Covid-19’un eğitim sektörüne etkisi, eğitimin zorunlu olmasından dolayı eğitim harcamalarında ve eğitimde istihdam edilenlerin sayısında olumsuz etkisi ciddi olarak gözlenmemiş olsa da, uzaktan eğitime geçiş eğitimde kaliteyi düşürmüştür. Bu durum lise ve üniversite giriş sınavlarında ortalama net sayısı ile ölçülebilmektedir. Ayrıca öğrencilerin sosyalleşmemesi psikolojilerini olumsuz etkilemiştir.

4.3.2. Turizm Sektörüne Etkisi

Türkiye için önemli bir gelir kaynağı olan turizm sektörü yıllar boyunca yüksek dış ticaret açıklarını finanse etmede kullanılmaktadır. Ayrıca ülkeye istihdam sağlayan başlıca sektörlerdendir. En ufak bir kriz yaşandığında ülkelerin turizm gelirleri dürmekte, kurulu işletmeler atıl geçirmektedirler. Geçmişte yaşanmış olaylar; 11 Eylül Darbesi, SARS(2003), 2008-2009 Küresel kriz, MERS(2015) salgını bazı örneklerdendir (Acar, 2020).

11 Mart 2020 yılında Türkiye’de ilk Covid-19 vakasının çıkmasıyla sağlık tedbirleri arttırılmıştır. Salgından 4 ay sonra etkileri göstermeye başlayan Türkiye, salgınla mücadelede diğer ülkelerin aldığı önlemleri kademeli olarak başlatmıştır. Kademeli kısıtlamalar; eğitim ve öğretime belli bir süre ara verilmesi, sokağa çıkma yasağı uygulanması, toplu organizasyonların iptali, alışveriş merkezlerinin kapatılması gibi önlemler doğrudan gündelik yaşamımıza etki etmiştir. Bu kısıtlamalarla toplumdaki hareketlilik azalmıştır. Turizm sektörü de bu açıdan olumsuz etkilenmiştir. Havayolları iç-dış hat seferlerini kısıtlamıştır ve Büyükşehir karayolları giriş çıkışı sınırlandırılmıştır. Bu kısıtlamalar da turizm hareketliliğini olumsuz etkilemiş, rezervasyonlar bir bir iptal edilmiş, gelen yabancı turist sayısı 2020 %71,73 azalmış, turizm gelirlerindeki azalış ise %65,1 olmuştur.

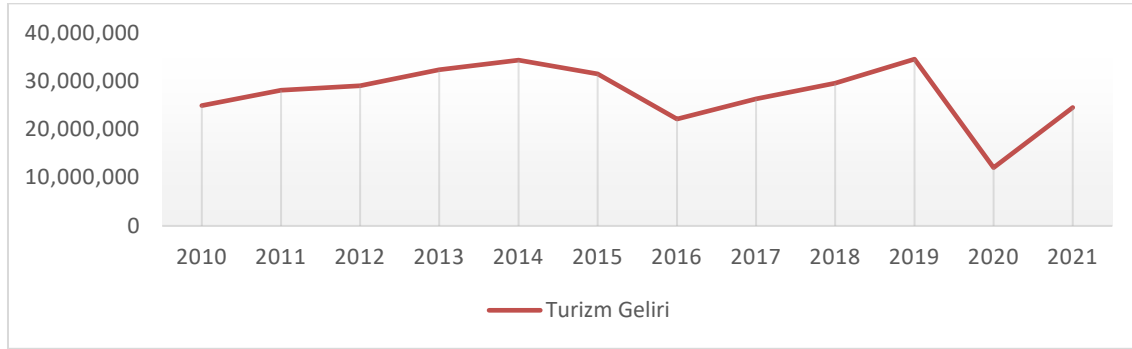
Tablo 8, ülkemize gelen yabancı turist ve turizm amaçlı giden vatandaş sayısını göstermektedir. 2020 yılında Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısı bir önceki yıla göre %71,73 azalarak 12,734,213 kişiye düşmüştür. Fakat bu azalış 2021 yılında %94,06 artış göstererek yabancı turist sayısı 24,712,266 kişiye ulaşmıştır. Turizm amaçlı giden vatandaş sayısı ise 2020 yılında %82,78 azalarak 660,810 kişiye düşmüştür. Bu azalışta pandemi döneminde alınan önlemler gereği kapanmalar ve uçak seferlerinin iptal edilmesi de etkili olmaktadır. 2021 yılında turizm amaçlı giden vatandaş sayısı ise bir önceki yıla göre %8,93 artış göstererek 720,113 kişiye yükselmiştir.

Tablo 8: Türkiye’ye Gelen Yabancı Turist ve Turizm Amaçlı Giden Vatandaş Sayısı

Yıllar	Gelen Yabancı Turist Sayısı	Değişim(%)	Turizm Amaçlı Giden Vatandaş Sayısı	Değişim(%)
2019	45,058,286	% 14,10	3,838,433	% 12,53
2020	12,734,213	-% 71,73	660,810	-% 82,78
2021	24,712,266	% 94,06	720,113	% 8,93

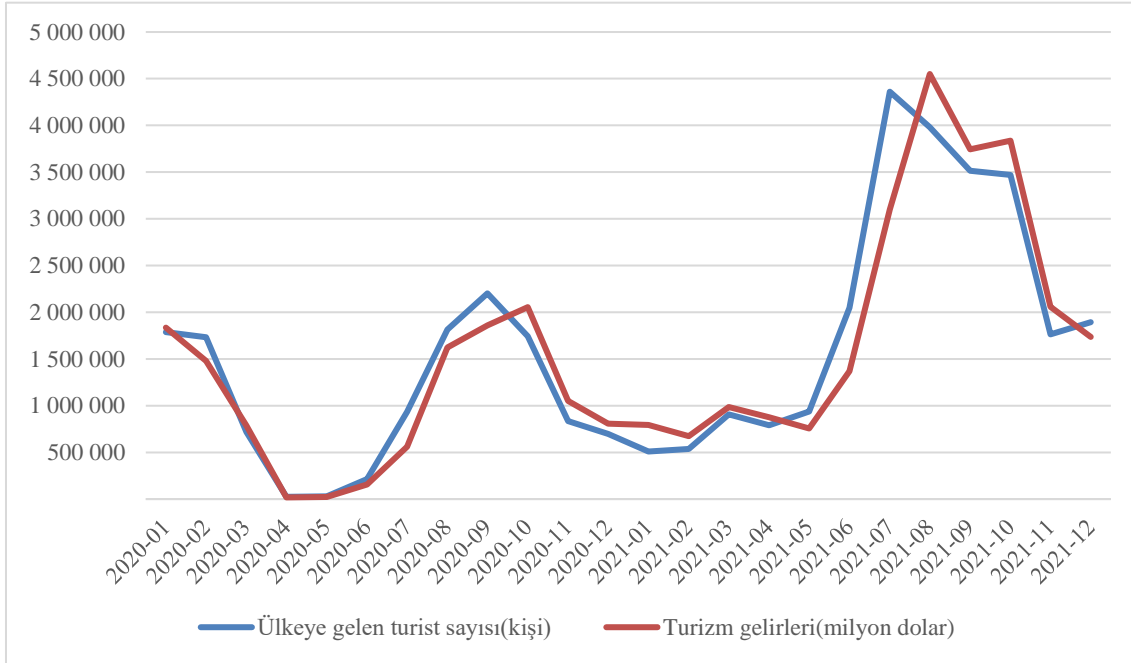
Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Turizm gelirleriyle ilgili Grafik 16’da, bazı dönemler dışında turizm gelirlerinin genellikle arttığı görülmektedir. Covid-19 öncesi dönem olan 2019 yılındaki turizm gelirleri 2018 yılına göre %17 artarak 34,5 milyar dolara ulaşmış, bu gelir 2019’a kadar elde edilen en yüksek gelir olmuştur. Pandeminin ve etkilerinin yoğun olarak hissedildiği 2020 yılı turizm gelirlerinde ciddi düşüş yaşandığı bir yıl olmuştur. 2019’a göre 2020 yılında turizm geliri %65,1 azalarak 12,1 milyar dolar, 2021’de ise artarak 24,5 milyar dolar olmuştur.

Grafik 16: Yıllara Göre Turizm Gelirleri (2010-2021)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

2017-2019 yılları arasında yükselen gelirle olumlu gelişmeler yaşayan turizm sektörü 2020 yılına da olumlu beklentilerle başlamış fakat hesaba katılmayan bir Covid-19 pandemisinden dolayı çok kayıplar yaşanmıştır. Pandemi kaynaklı yaşanan zorunlu kısıtlamalar; seyahat yasağı, sokağa çıkma yasağı, sınırların kapatılması gibi kısıtlamalar sebebiyle turizm sektörü 2020 yılında durma noktasına gelmiş, turizm gelirleri son 10 yılın en düşük seviyesinde gerçekleşerek hedeflenen gelirin çok altında kalmıştır. Haziran ayı sonrası olumsuz etkilerin azaltılması için bazı önlemler alınmıştır. Kontrollü normalleşme dönemine geçişle birlikte toparlanma sürecine girse de 2020 yılını büyük kayıplarla kapatmıştır. Bu durum Grafik 17’de aylar itibariyle gelen turist sayılarını ve turizm gelirleri trendini ortaya koyarak gösterilmiştir.

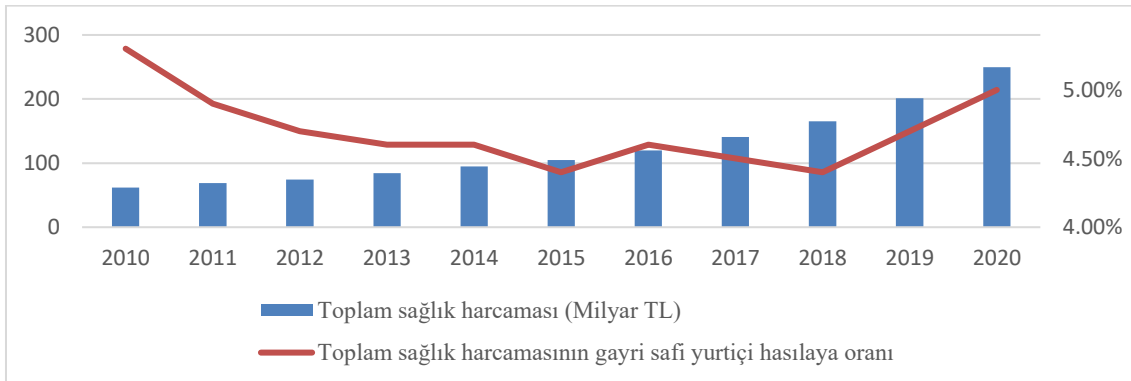
Grafik 17: Pandemi Sürecinde Aylara Göre Yabancı Turist Sayıları Ve Turizm Gelirleri (2020-2021)

Kaynak: (<https://www.tursab.org.tr/e-dergi?pdf=/assets/assets/uploads/turizm-istatistik/tursab-istatistik-ocak-nisan-2022.pdf>).

Not: COVID-19 nedeniyle sınır kapılarında anket yapılamadığından 2020 yılı 2. Çeyrek aylarına ilişkin veriler kişi başı turist geliri 726,97 USD esas alınarak tahmini hesaplanmış değerlerdir.

4.3.3. Sağlık Sektörüne Etkisi

Sağlık sektörü Covid-19’a hazırlıksız yakalanmıştır. Her yıl hesaplanan bütçe planları 2020 yılında pandemiden dolayı öngörülemez olmuş, gider kalemleri temininde zorluklar yaşanmıştır. Normalde tüketimi belli sayıda olan malzemeler; dezenfektan, kolonya, tulum, maskelere aşırı ihtiyaç duyulması sonrası maliyetler çok yüksek düzeyde artış göstermiştir. Hızlı karar ve süreçle kriz yönetilmek zorunda kalınmıştır. Öncelikli olarak sağlık çalışanları çevrelerinden izole edilmiştir.

Grafik 18: Toplam Sağlık Harcamaları (2010-2020)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Grafik 18’de yıllar itibariyle toplam sağlık harcamaları ve GSYH’ya oranı yer almaktadır. 2020 yılında bu oran 2019’a göre %24,3 artarak 249,932 milyon TL’ye yükselmiştir. Sağlık harcamalarının devlet kısmı %26,3 artarak 198,062 milyon TL olmuştur. 2020 yılında toplam sağlık harcamasının GSYH’ye oranı 0,3 puan artmış ve %5 olmuştur.

Yine TÜİK verilerine göre, genel devlet sağlık harcamasının toplam harcamaya oranı ise 1,2 puan artarak %79,2’ye yükselmiştir. Özel sektör sağlık harcaması ise %17,3 artmış ve 51,869 milyon TL olmuştur. Özel sektörün toplam harcamaya oranı 1,2 puan azalmış ve %20,8’e gerilemiştir.

Covid-19 salgınında sağlık hizmetleri talebi artmıştır. Fransa, İspanya, İtalya, gibi gelişmiş ülkelerin yoğun bakım kapasitesi gibi birçok sağlık hizmeti yetersiz kalmıştır. Türkiye’nin sağlık hizmetleri kapasitesi, maliyetlerin düşük olması, hizmete erişimde kolaylıklar bulunması pandemide sağlık yönetimine avantajlar sunmuştur.

5. Sonuç

Çalışmada, Türkiye’nin karşılaştığı Covid-19 pandemisinin nasıl bir krize yol açtığı, temel makroekonomik ve sektörel etkileri salgın öncesi ve süreci verileri tablo ve grafikler yardımıyla karşılaştırılarak ortaya konmuştur. Covid-19 Dünya tarihinde yaşanan ilk salgın olmamasına rağmen küresel anlamda hem sağlık sektörü hem de ekonomideki negatif etkileri sonucu adeta sektörleri çıkmaza sokmuştur. Hükümetler, vaka sayıları, can kayıpları ve bir ekonomide ortaya çıkardığı kriz bir yandan olmak üzere Covid-19 salgınıyla mücadele etmişlerdir. Halklar da destek vermiştir.

Türkiye salgın dönemine kadar ekonomik problemlerini tam anlamıyla çözememiş bir ülke iken Covid-19 salgın krizinin de ekonomide şok etkisi yaratmasıyla 2018 ekonomik krizinden çıkış mümkün olmamıştır. Türkiye, salgın öncesi ekonomiye ivme kazandırmak; üretimi ve tüketimi artırmaya yönelik uygulanan genişleyici para ve maliye politikaları salgınla birlikte amacına ulaşamamıştır. Ne enflasyon hedeflemesi tutturulabilmiş ne de istihdam artırılabilmiştir. Pandemi krizinin yanı sıra bazı artan döviz talebi TL’nin aşırı değer kaybetmesine yol açmıştır. Gerek üretim arzında azalmalar, gerekse de ertelenmiş talep ve artışları 2021 yılı itibariyle fiyatlar genel seviyesinde aşırı yükselmelere yol açmıştır.

Covid-19 salgını devam ederken toplam harcamaların ve tasarruf oranlarının azalacağı, işsizliğin artacağı, yoksulluğun artacağı, durgunluğun devam edeceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu doğrultuda hükümetler iktisat politikası önlemlerini alarak zararı minimize etmeye çalışmışlardır.

Türkiye’de büyüme oranlarına baktığımızda 2020 yılının 2.çeyreğinde yaşanan tam kapanma dolayısıyla %9 seviyesinde negatif bir büyüme yaşanmıştır. Fakat 3 ve 4.çeyrekte gerçekleşen büyüme oranı pozitif büyümedir. 2021’in 2.çeyreğinde ise %21,7 büyüme olmuş ve 2020’ye göre fazla artan bir büyüme oranı gerçekleşmiş, daralmış olan ekonomi alınan bir çok önlemlerle toparlanmaya, pandeminin etkisini hafifletmeye başlamıştır.

Enflasyon oranlarını değerlendirecek olursak, arzın yönlendirilmesi ve harcama kısıtları sonucu enflasyon oranları trendi pandemiden fazla etkilenmemiş, ancak pandemi sürecinde; 2020 ve 2021’ de hedeflenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon farkı çok artmış; %30’ların üzerinde gerçekleşmiş, bu durum özellikle ücretlilerin alım gücü üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Pandemi ikisi arasındaki farkı artırmış, hedeflenen enflasyonu tutturmak yine mümkün olmamıştır.

Dış ticarete 2020’de ihracatın ithalatı karşılama oranı 9 puan azalmıştır. Türkiye’nin Avrupa pazarına yakın olması avantajı dolayısıyla 2021’de bu oranda bir toparlanma gözlenmiştir.

Tam kapanma dolayısıyla istihdam azalma eğilime girmiş; bu durumu kontrol etmek amacıyla işte kontrollü serbestleşme uygulanmıştır. İşsizlik oranı verilerine bakıldığında ise artış devam etmektedir fakat Covid-19’un bundaki payı fazla değildir. Çünkü zaten işsizlik pandemiden önce de artış eğilimine sahip bir grafik çizmiştir.

Covid-19 salgınının emtia alan ve turizme bağlı gelişen ülkelerin ekonomilerini sarsacağı kesindir. Bununla birlikte ülke borçlarını ödeyememe ihtimaliyle karşılaşmaktadır. İşgücü piyasasının bozulmasının sonucu olarak arz şoku olarak karşımıza çıkan Covid-19 turizm sektöründe talep şokuyla sonuçlanmıştır. 2019’a göre 2020 yılında; Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısı bir önceki yıla göre %71,73 azalarak 12.734.213 kişiye düşmüş, turizm geliri %65,1 azalarak 12,1 milyar dolar olmuştur. Bu değerler hedeflenenden büyük oranda sapma göstermiştir. Dolayısıyla, cari dengeye olumsuz etkisi olmuştur.

Mal ve hizmet üretiminde yaşanan daralmalar, işgücünün yeniden düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Getirilen kısıtlamalar neticesinde hareketliliğin zorunlu azalışı ekonomiye ciddi bir yük getirmiştir. Sanayi sektöründe yaşanan kapanma nedeniyle işyerlerinin kapanmasıyla üretime ara verilmiş, eğitim sektöründe okulların kapanmasıyla uzaktan eğitime geçilmiş, ihracat ve turizm gelirlerinde azalışlar olmuştur. Sektörler arasında en çabuk toparlanan sektör sanayi sektörüdür. Kısacası Covid-19 önceki salgın hastalıklar gibi neredeyse her alanda Türkiye’yi ve ekonomisini olumsuz etkilemiştir, temel hizmetler haricindeki süreçler neredeyse durma aşamasına getirmiştir. Bu durgunluk sürecinin buhrana dönüşmemesi için ülkeler para ve maliye politikalarına başvurmuşlar ve başvurmaya devam etmektedirler.

Bu çalışma salgın hastalıkların literatürel hafızasına, meta-veri analizine bir kaynak oluşturacaktır. Ayrıca salgınların mikroekonomik ve makroekonomik şokların teoride ele alınışında, diğer taraftan salgın dönemlerinde salgınların olumsuz etkilerinin azaltılması; ekonomik istikrarın sağlanması doğrultusunda iktisat politikaların uygulanmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması

Makale yazarları arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkıları

Yazarlar, çalışmaya eşit katkıda bulduklarını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(1): 7-21. DOI: 10.32572/guntad.703410.

Akder, A.H.; Çakmak, E. H; Sürmeli, B., Veziroğlu, S. (2020). Piyasa Yapısı, Aracılık Faaliyetleri ve Tarımsal Örgütlenme. Yayın No: TÜSİAD-T/2020-03/614. TÜSİAD. Erişim tarihi: 19 Mayıs 2022.

- Buruk, K., & Özlü, T. (2020). New Coronavirus: SARS-CoV-2. *Mucosa*, 3(1):1-4. DOI: 10.33204/mucosa.706906.
- Cartwright, M. (2020, Mart 28). Veba (Kara Ölüm) [Black Death]. (Gorgon Dergisi, Çev. Anı Ersoy). *World History Encyclopedia*. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-17097/veba-kara-olum/>, Erişim tarihi: 23 Haziran 2022.
- Çolak, K. (2011). Tuna Gazetesi Perspektifinden Tuna Vilayeti’ndeki 1873 Tarihli Kolera Salgını. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25: 71-88. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61802/924482>, Erişim tarihi: 24 Haziran 2022.
- Gaffeo, E. (2003). The Economics of HIV/AIDS: A Survey. *Development Policy* 21(1): 27-49.
- Garrett, T. A. (2007). Economic effects of the 1918 influenza pandemic: Implications for a Modern-day Pandemic. *Federal Reserve Bank of St. Louis*, 1-25. https://www.stlouisfed.org/-/media/project/frbstl/stlouisfed/files/pdfs/community-development/research-reports/pandemic_flu_report.pdf, Erişim tarihi: 24 Haziran 2022.
- Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2020). Pandemics, Tourism and Global Change: A Rapid Rssessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism* 29(1): 1-20. DOI:10.1080/09669582.2020.1758708.
- İklim Haber (13.9.2021) Pandemi Kömür Üretimine Darbe Vurdu (13.9.2021). <https://www.iklimhaber.org/pandemi-komur-uretimine-darbe-vurdu/> Erişim tarihi: 28 Eylül 2022.
- Kaan, E. O. (2020). Salgın Hastalık Döneminde Alınan Tedbirlerin Fıkhî Analizi. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4(1): 5-24.
- Yıldırım, K, Kahraman, D., & Taşdemir, M. (2013). *Makro Ekonomi*, 11. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KPMG (2021). Madencilik Sektöründeki Risk ve Fırsatlar. *Küresel Görünüm 2021*. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2021/05/madencilik-sektorundeki-risk-firsatlar-2021.pdf>, Erişim tarihi: 24 Haziran 2022.
- Pamuk, Ş. (2020). Tarihte Küresel Salgınlar ve İktisadi Etkileri (ss:33-50), *Salgın Ekonomisi* (Ed: Ö. F. Çolak), Ankara: Efil Yayınevi.
- Sertkaya, B. ve Baş, S. (2021). COVID-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Riskler ve Olası. Senaryolar. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11 (21): 147-167 . DOI: 10.53092/duibfd.911378.
- Suntur, B. M., Kaya, H., & Kuşçu, F. (2018). Bir Mevsimsel İnfluenza Epidemisi Deneyimi. *Ege Tıp Dergisi* 57(1): 46-50. <https://doi.org/10.19161/etd.414458>.
- Şahin, O. N. (2022). Covid-19’un Ekonomik ve Finansal Etkileri: Finansal Raporlara İlişkin Öneriler. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi* 4(1): 62-89.
- Şanlı, K. (2010). İnfluenza Virüsü ve Domuz Gribi. *JOPP Dergisi*, 2(1): 4-12.
- TCMB Veri Tabanı. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Enflasyonun+Hedefleri>.
- Tekin, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40: 330-355.

- TOBB (2020). Türkiye Madencilik Sektörü ve Gelişim Raporu. TOBB Yayın No :2021/25. <https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/TKDB/tr/Belgeler/TMSG2020.pdf>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2022.
- Turna, N. (2011). İstanbul’un Veba İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi, *Studies of Ottoman domain*, 1(1):1-36. DOI:10.19039/sotod.2011114133.
- Tursab Veri Tabanı: <https://www.tursab.org.tr/e-dergi?pdf=/assets/assets/uploads/turizm-istatistik/tursab-istatistik-ocak-nisan-2022.pdf>.
- TÜİK Veri Tabanı. <https://data.tuik.gov.tr>.
- Türk, A., Bingül, B. A., & Ak, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı 614-615. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1194024>, Erişim tarihi: 23 Nisan 2022.
- Türkiye Taşkömürü Kurumu (2022). 2021 Taşkömürü Sektör Raporu. <http://taskomuru.net/tr/whiseezu/2022/05/2021yilisektor.pdf>. Erişim tarihi: 28 Eylül 2022.
- WHO (2020, Mayıs 12). HIV/AIDS. World Health Organization: <https://www.who.int/>, Erişim tarihi: 22 Nisan 2022.
- Worldometers (2022, Haziran 22). Covid-19 Vaka, Ölü Sayıları. Worldometers: <https://www.worldometers.info/coronavirus>, Erişim tarihi: 22 Haziran 2022.
- Yıldırım, N. (2012). Osmanlı Devletinde Gıda Kontrolüne Bakış. 14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar-Hastaneler-Kurumlar Sağlık Tarihi Yazıları I: 54-69.
- Yıldırım, N., Ertin, H. (2020). 1893-1895 İstanbul Kolera Salgınında Avrupalı Uzmanlar ve Osmanlı Devleti’nde Sağlık Modernizasyonuna Katkıları. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, Cilt 25, Özel Sayı 1: 85-110. DOI: 10.21673/anadoluklin.716142.

© 2020 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.